

ศาสนสมเด็จ

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุรักษ์

(ภาค ๒๒)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนากิจศพ

หม่อมหลวงหญิงประคัล อิศรเสนา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘

คำนำ

ด้วยหม่อมเจ้าพิริยดิศ ติกกุล ได้ทรงแจ้งต่อหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร ว่าทรงมีพระประสงค์จะจัดพิมพ์ตำราต้นสมเด็จ ภาคที่ ๒๒
เพื่อประทานแจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมหลวงหญิง
ประดับ อิศรเสนา ผู้เป็นพระญาติผู้ใหญ่ กำหนดงานในวันที่ ๓๑
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรมศิลปากร
มีความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังพระประสงค์

หนังสือตำราต้นสมเด็จนี้ เป็นลายพระหัตถ์ต้นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา
วิศิษฐานุวัตติวงศ์ กับต้นสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีโต้ตอบ
กันในชั้นปลายแห่งพระชนมชีพ เมื่อทรงวางภาระทางราชการงานเมือง
และทรงพักผ่อนอย่างเงียบ ๆ พระปรีชาสามารถของต้นสมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เชอทรงส่องพระองค์นุ ย่อมเป็นที่ขุดอยู่ทั่วไปในหมู่นักศึกษา โบราณ
คดี ศิลปะ วรรณคดี และการปกครอง ฉะนั้นผู้ที่สนใจในแขนงวิชาเหล่านี้
จึงนับถือตำราต้นสมเด็จว่าเป็นประหนึ่งกุญแจที่จะไขไปสู่ความสว่างในปัญหา
ต่าง ๆ ไม่น้อยทีเดียว ตำราต้นสมเด็จนี้มีอยู่มากด้วยกัน กรมศิลปากร
เคยนำลงในวารสารศิลปากร อันเป็นวารสารเผยแพร่ความรู้ในสาขา
วิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานของกรมศิลปากร เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็น
ต้นมา และเมื่อลงพิมพ์ในหนังสือวารสารศิลปากรแล้ว ก็อนุญาตให้ผู้มาขอ
พิมพ์หนังสือจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ ตัดถอนพิมพ์เป็นภาค ๆ
ไป ในปัจจุบันนี้ได้พิมพ์ไปแล้ว ๒๓ ภาค สำหรับภาคนี้เป็นภาคที่ ๒๒

กรมศึกษาธิการขอถวายอนุโมทนาพระกุศลบุญราศีกษัตริย์นาคราช
 ซึ่งหม่อมเจ้าพรยงค์ ดิศกุล ได้ทรงบำเพ็ญเพื่ออุทิศพระกุศลแด่ท่านผู้
 ฉายชนม์ และโปรดให้พิมพ์หนังสือประทานแจกเป็นกุศลวิद्याทาน
 ขออำนาจแห่งพระกุศล ทงปวงนิจคงบันดาลให้หม่อมหลวงหญิง ประคัม
 อิศรเสนา ประดับอิริยวิบุตมณูญผลในสุคติภพ ทุกประการ เทอญ.

วิเชียรแพทยาคม

(หลวงวิเชียรแพทยาคม)

รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ

๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘

ประวัติ ม.ล.หญิง ประดับ อิศรเสนา

ม.ล.หญิง ประดับ อิศรเสนา เกิดเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕
เป็นธิดา หม่อมเทวาราช (ม.ร.จ. แดง อิศรเสนา) และนางโย มี
พี่น้องร่วมบิดามารดา คือ ม.ล.ใหญ่ ตีศกุด หม่อมไฉยมเต็ญ ๑ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพี่ และ ม.ล.หญิง หย อิศรเสนา เป็นน้อง
หม่อมเทวาราชเป็นบุตร ม.จ. จันทรวร ในพระเจ้าบรม-
วงศ์เชอชน ๒ กรมหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิ์เดช (พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศ)
ต้นสกุลอิศรเสนา กรมหมื่นกระษัตริย์ศรี ๑ เป็นพระโอรสกรมพระราชวัง
บวรมหาด้านทักษิณ และเจ้าจอมมารดาดี พระธิดาของพระเจ้ากรุง
ธนบุรี หม่อมมารดาของ ม.จ. จันทรวร หรือหม่อมพดบ เป็นธิดาเจ้า
ชายศึก ไอรัดของพระเจ้ากรุงธนบุรีเช่นเดียวกัน

ตระกูลฝ่ายนางโย มารดามัน มาจากนางเจ้าป้าชาวเวียงจันทร์
ท่านเจ้าป้ามธิดา ๒ คน ๆ หนึ่งชื่อนาง ออกจากนางช่อแดง ท่านช่อมา
ได้เป็นท้าวเมือง เป็นภรรยาจันทรประพาศ (เตียง) และเป็นมารดา
ของพระยาอภัยนริศกามาตย์ (ตีศ) ๆ เป็นบิดาเจ้าจอมมารดาเที่ยง เจ้า
จอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาทบทม เจ้าจอม
มารดาแฉ่ ในรัชกาลที่ ๕

ตั้งท่านแต่งน้องสาวก็ได้เป็นท้าวเมืองเช่นเดียวกัน และเป็น
ภรรยานายพากชาดเมืองนครไชยศรี มีบุตรธิดาคู่ด้วยกัน ๔ คน จะกล่าว
เฉพาะแต่หญิงคือคนโตชื่อลำด เป็นหม่อมพระองค์เจ้าดวง ในกรม
พระราชวังบวร ๑ รัชกาลที่ ๓ มีโอรสชื่อหม่อมเจ้าหนู ตั้งนชิดาอีก

คนหนังสือเพื่อน เป็นท้าวอนทรกตยาในรัชกาลที่ ๕ นายดีศ เจ้ากรม
กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสรเป็นสามี มีธิดาคือนางโย ซึ่งเป็นภรรยาของ
หม่อมเทวาธราธ และเป็นมารดา ม.ด. ใหญ่ ม.ด. ประดับ และ ม.ด.
หุยม คิงกล่าวมาแล้ว

ม.ด. ประดับนั้น บิดามารดาได้ให้เข้าไปอยู่กับเจ้าจอมมารดา
แต่ ในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมมหาราชวัง เพราะเป็นญาติกับเจ้าจอม
มารดาแต่ทางมารดา บางคราวก็ออกมาอยู่บ้านบ้าง ได้อยู่กับพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอภินทรปชา และพระองค์เจ้าทพยาดังการ
พระธิดาเจ้าจอมมารดาแต่ จนตอดอดพระชนม์ทั้ง ๒ พระองค์ จึงได้กลับ
มาอยู่บ้าน

ม.ด. ประดับเป็นหน้าของ ม.จ. วรดิศ และ ม.จ. พริยดิศ ดิศกุล
ระหว่างเวลาที่ ม.จ. วรดิศ ประชวร ม.ด. ประดับก็ได้ช่วยรักษา
พยาบาลจน ม.จ. วรดิศ สิ้นชีพตักษัย

ม.ด. ประดับประพฤตินเป็นคนเรียบร้อย สามารถจะทักกิจการ
ที่สตรีซึ่งอยู่ในพระบรมมหาราชวังจะทำได้ เช่นร้อยดอกไม้ เย็บปักถัก
ร้อย ม.ด. ประดับมีอายุมากจน ๘๐ ปีเศษ บ่อยเป็นฉนวนโรค ม.จ. พริย-
ดิศได้ช่วยเป็นธุระในเวลาที่เจ็บไข้ จนวายชนม์เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.

๒๔๘๖ ม.ด. ประดับไม่มีญาติคนใดที่ใกล้ชิดยิ่งไปกว่า ม.จ. พริยดิศ
ผู้เป็นหลาน ม.จ. พริยดิศจึงต้องเป็นผู้รับทรพยมรดกของ ม.ด. ประดับ
และเป็นเจ้าภาพจัดการฌาปนกิจศพ ม.ด. ประดับในครั้งนั้น.

ม.จ. จงจิตรถนอม ดิศกุล
ทรงเรียบเรียง

สารสินสมเด็จ

บ้านซินนามอน ปันง

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๐

ทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

ถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน หม่อมฉมได้รับแจ้ง
จดหมายของหม่อมฉมฉบับแรกสุดโดยเดาเรื่องทางบ้านถวายก่อน
พระองค์พบกับพระองค์พระวงศ์ และได้ยินว่านายพุ่ม ซึ่งไป
ยุโรปพร้อมกับทูตกระหม่อมเดกออกคนหนึ่ง กลับมาด้วยเรือเมตบ์แฮนด์
ไอองกฤษลงบ้านเมืองวันพฤหัสบดี ๔ พฤศจิกายน ค้างอยู่ที่หนึ่งพอ
รุ่งขึ้นก็รีบรถไฟไปกรุงเทพฯ เชื่อไม่ได้มาหาหม่อมฉม ๆ กลับ “กฎ
ซินนามอนยอด” ไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับพ้องพาน ได้ยินว่าจะเข้าไปอยู่
กรุงเทพฯ ๑ เดือนหนึ่ง เพื่อประกอบกิจส่วนพระองค์ กำหนดจะกลับไป
ยุโรปวันที่ ๕ เดือนธันวาคม
อนึ่งมีเรื่องลำบากเกิดขึ้นอย่างประหลาดเรื่องหนึ่งเมื่อวันศุกร์
ที่ ๕ น เวลาเช้าถึง ๓๐ นาที หม่อมฉมได้รับโทรเลขตั้งมาจากเมืองโทร
ณัมบ ๓ ลงชื่อผู้โทรเลขว่า “บระติละ” เข้าใจได้ว่าเป็นโทรเลขของ

ราชามาดอกเจ้าพระยาโทร (ซึ่งเราเรียกกันว่าคนกู่จ๊ะ) ความในโทรเดช
 ตัก ๓ บทคัดคัพพพอกษร โรมันแต่เป็นภาษามลายู มีคำเข้าใจแห่งหนึ่งว่า
 “คนกุ่มหมุดรียนต์” (ผู้สำเร็จราชการบ้านเมืองแทนเจ้าพระยาโทร) ก็ย
 อกแห่งหนึ่งข้างท้ายว่า “จนแล้วรเข้า ๓๐ นาฬิกา” ถ้าชนนอกจากนั้นไม่
 เข้าใจเด็ดเดียว แม้เข้าใจเพียงเท่านี้ก็กลัวว่าน่าจะเป็นบอกชาวคณ
 กุ่มหมุดตายและจะฝังศพเวตาเข้า ๓๐ นาฬิกา คนกุ่มหมุดคนนั้น เจ้าพระยา
 โทรเคยพาเข้าไปถวายตัวเป็นมหาดเล็ก และโปรด ฯ ให้ศึกษาอยู่กับ
 หม่อมฉนเมอรชกาดท & จงคูนกนมา และคงเขายังมีความรักใคร่
 เชื้อเพื่อคอหม่อมฉนอยู่เป็นนิจจน ออกมา อยู่บึงกราวนวกไป มาหาสู้อยู่
 เสมอ ถ้าตายจริงก็จะต้องไปเยี่ยมศพ แต่หากว่า “มาติ” Mati ซึ่ง
 ภาษามลายูว่าตายในโทรเดชไม่มี จึงเกิดลำบาก ขณะที่ ปรัชชาคน อยู่หม
 เพื่อนไทยคนหนึ่งมาหาเขาบอกว่าคนขั้บริยนต์ของเขาเป็นมลายู เขาเอา
 โทรเดชไปอ่านให้แปล คนขั้บริยนต์แปลว่าโทรเดชนั้นเป็นคำเชิญไปกิน
 อาหาร หม่อมฉนเห็นว่าจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้ ถ้าคนกุ่มหมุดจะเชิญไปกิน
 อาหารคงมีโทรเดชมาเอง ที่ไหนจะให้ ราชามาดอกเป็นบุตรเขยรับคำสั่ง
 มาเชิญ ไม่รู้จะทำอย่างไรให้ได้ความจริง จึงมอบพระให้หญิงพดัยขมรด
 เอาโทรเดชไปเทียบจวนพดกพองแปล เวตาเมอหญิงพดัยไปแจ้งพนักงาน
 ไปรษณีย์เอาจดหมายมาส่งฉบับหนึ่ง เปิดออกดูเป็นจดหมายของราชา
 มุดาเขยนัดงหม่อมฉนเป็นหนังสือไทยแต่จนก่อน บอกข้างว่าคนกุ่มหมุด
 บ่อยอาการเพียบมาก แต่ในท้ายจดหมายว่าอาการค่อยคลายจนตักเด็ก
 น้อย ต้อว่าโทรเดชที่มีมาที่ห้องจดหมายเห็นจะบอกข้างตาย พอหญิง

พัดยักกลับมา บอกว่าได้เอาโทรเลขไปถามที่หอสมุดและตามบ้านพวกพ่อ
 หลายแห่ง คือที่บ้านพระยารัตนเศรษฐีเป็นคน ก็ไม่มีใครแปลได้ แต่
 เขาบอกให้ทราบว่ามีหญิงมดอายุคนหนึ่งซึ่งเป็นครูในโรงเรียน มีชื่อเพียง
 ว่าวิภาษามดาอายุมาก เธอถามชื่อและที่ต่างครูแต่จเดียวไปถามครูคนนั้น
 แกแปลให้ฟังว่าบอกกล่าวตาย แต่ภาษาที่เขาใช้ในโทรเลขเป็นภาษาราช
 ศัพท์ คนชาวบึงพูดภาษามดาด้วยกันแต่อย่างปากตลาดจึงไม่รู้ความใน
 โทรเลขนั้น (คงเป็นความเดียวกับโทรเลขที่มบอกเจ้าเมืองมดาเมือง
 อื่น ๆ จึงใช้ภาษามดา) เมื่อรู้เรื่องแน่ตกค่อนบ่ายเดี่ยวแล้วจะหาบรรดา
 มาดยักไม่ทัน ช่างขับคนขับรถของหม่อมฉันงั้นก็ช่วย ถ้าหาไม่ทัน
 ยิงจะต้องเที่ยวขอขมหรือว่าเช่ารถยนต์ไปเมืองไทรด้วย อีกประการหนึ่ง
 นึกว่าตนกุมหมุดเป็นรเยนตมยศศักดิ์สูง การฝังศพเห็นจะเป็นการใหญ่มี
 ผู้คนทั้งแขกและฝรั่งไปช่วยมาก เราไปปรึกษากับเขาดูออกจะคิดด้วย
 บรรดาศักดิ์ (ความรอนกเป็นตงศาล หม่อมฉันได้ตรูปนายงานศพจาก
 หนังสือพิมพ์ถวายมาทอดพระเนตรด้วย) จึงมีโทรเลขตอบราชามดาไป
 ว่าเตรียมตัวไปช่วยฝังศพไม่ทัน จะไปต่อวันอาทิตย์ที่ ๗ ออกจากบึง
 เวลาเช้า ๘ นาฬิกา เผอิญขับไปหาขมมาทันจึงไปรถของหม่อมฉันเองด้วย
 กันกับหญิงพจนและหญิงเห็ดอ นึกไปกตางทางว่าพวกเมืองไทรเขากำตั้ง
 ทักษิ์ศกทงเป็นเวตาเขาดีบอช (ไม่กินอะไรในเวตากลางวัน) จะให้เขา
 ตองเตยงกตางวันอย่างเคยหากควรไม่ จึงตั้งใจจะไปพองางพวงมาตา ณ
 ที่ฝังศพแล้วจะกลับมาขออาหารกินกตางวันทเวอนพกคนเดินทาง ณ ตำบล
 ทุ่งใหม่คตาง ซึ่งอยู่ราวครึ่งทางระหว่างอดอระคารทตงเมืองไทรกับบึง

คือเครื่องเผื่ออย่างทรงยศ ได้ยินคนทมาจากกรุงเทพฯ เมื่อเร็ว ๆ นี้ คน
หนึ่ง เขาบอกว่าเครื่องเผื่อในกรุงเทพฯ ประกาศเด็กเตี้ยเตี้ย จริง
หรืออย่างไร

เรื่องรูปทรงพระเจดีย์วัดกนิษฐาราม ซึ่งครัดตามเรื่องตำนาน
มานั้น หม่อมฉนยงเจ้าโตเป็นเงา ๆ ว่าครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จ
ไปอินเดียเมื่อปีออก พ.ศ. ๒๔๓๕ เสด็จไปถึงเมืองพาราณสีได้ไปบูชา
ถึงสถานที่ที่พระพุทธรูปองค์ ประทานปฐมเทศนาณ ตำบล อัสสัมคทายวัน
(ฝรั่งเรียกว่าตำบลสารนาถ Sarnath) ในเขตอันมีแต่พระมหาสถูปองค์
ปรากฏเป็นพระประธานอยู่ในที่นั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงได้รูป
ฉายพระมหาสถูปนั้นมาถวายสมเด็จพระยาปวเรศวริยาดงกรณ์ ๆ ทรง
พิจารณาเห็นจากรูปทรงตรงตามทักกล่าวไว้ในพระชาติ ว่ารูปทรงพระสถูป
เหมือนดอกมพาง เป็นแบบพระสถูปอันแท้จริงทรงเต็มได้ ดูเหมือนถึง
กับเขารูป ฉายนั้น เขากรอบกระเจกกตั้ง ไฉนพ ทบุชา ในพระอุโบสถวัดบวร
นิเวศ หม่อมฉนยงได้เห็นรูปนั้นตั้งแคบวงเป็นสามแฉก ถ้าหม่อมฉนยงไม่ทอด
พระองค์ท่านก็คงได้ทอดพระเนตรเห็นเหมือนกัน เป็นเริ่มแรกที่จะเกิด
หนดอกพระเจดีย์แบบนั้น ในมณฑลธรรมยุติกฯ ถึงมีใครครัดทำสร้างถวาย
สมเด็จพระวันรัตน์ (ทับ) ที่วัดโสมนัสวิหารองค์ ๓ ท่านเองก็คงเต็มได้
จึงยอมอนุญาตให้สร้างที่ถานกุฎีที่ถานอยู่จนบัดนี้ ขนาดดูเหมือนจะเท่า ๆ
กับพระเจดีย์วัดกนิษฐาราม แต่หม่อมฉนยงไม่ทราบความอยู่ชอหนึ่งว่า
เขาแบบยอดมาจากไหน เพราะพระเจดีย์องค์เดิมที่เมืองพาราณสีก็ไม่
ยอดเหลืออยู่ ดังนั้นขูฐานว่าเห็นจะเป็นสมเด็จพระยาปวเรศวริยาดงกรณ์มา

กตัญญูมาได้ ๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ กรมตรวจโบราณคดีของรัฐบาล
 อินเดียจึงเริ่มลงมือขุดค้นและตรวจขุดมาจนบัดนี้ ในหนังสือคู่มือสำหรับ
 คนเที่ยวอินเดียทางมูเรย์ Murray's handbook for travellers in
 India ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ (A.C. 1913) เก็บเนื้อความจากรายงาน
 ของกรมตรวจโบราณคดี เรื่องตำนานวัดทอส์บตันมิกทายอนพิมพ์ไว้
 ดังจะพูดโดยย่อต่อไปนี้

ชื่อเต็มของวัดพบในศิลาจารึกเรียกในภาษาสันสกฤตว่า "ธรรม
 จักรปรวารตตนิหาร" Dharma Chakra Pravarttana Vihara มีเค้า
 เเงอนตามแผนผังว่าเป็นวัดใหญ่โตกว่าวัดพระพุทธศาสนามาแห่งอื่นๆ ที่ใน
 อินเดีย ทั้งเป็นพุทธศาสนามิกชานนิกนิกายและท่านบารุงสืบกันมาตั้งแต่ต้น
 พุทธกาลจนถึงพระพุทธศาสนามาในอินเดีย ขอนรู้ได้ด้วยวัตถุที่ทำตามแบบ
 ศิลปะของชาวอินเดียสมัยต่างๆ คือ สมัยโมริยะ (ราชวงศ์พระเจ้าอโศก
 มหาราช) สมัยกุศาน (ราชวงศ์พระเจ้ากนิษกะ ซึ่งครองคันทาราจักร)
 สมัยคุปต (ราชวงศ์พระเจ้าจันทรคุปตในมณฑลอินเดีย) และสมัยอื่นๆ
 ต่อขึ้นมา มีสร้างไว้ในวัดธรรมจักร จำนวนทุกสมัย ตัวพุทธเจดีย์ที่เป็นประ
 ธานของวัดมีสถูป (ชคตสิ่ง) กับมหาวิหารอยู่ข้างตะวันตกของธรรม
 เทศกสถูป ห่างสัก ๕๐ ก้าว มีธาตุทางทักษิณ และมีพระสถูปบริวารกับ
 วิหารน้อยๆ รายรอบนอกธาตุ นอกบริเวณออกไปมีพระสถูปขนาดใหญ่
 ใหญ่ ทำนองพระธรรมเทศกสถูปเหลือแต่รากอก ๓ องค์ มีตั้งฆารามที่
 พระสงฆ์อยู่ข้างนอกถึง ๓ วัด

ส่วนเรื่องตำนานนั้น ว่าครั้งพวกแขกอิสลามได้เมืองพาราณสี
 ให้ รอทาทายทวงจตุธรรมจักรน ด้วยตอจากการทำลายเจดีย์วัดของ
 ค่ำสนาอันให้สูญไปเป็นการก่อกัด แทนนวดธรรมจักรกร่างกลายเปมาเป็น
 ชำนาน จนถึงสมัยมุกต Mogol ครองอินเดีย เขาใจราชูรด้วยยอมให้ถือ
 ค่ำสนาได้ตามชอบใจ พราหมณ์ชกตสังห์ (เห็นจะเป็นเจ้าเมืองพาราณสี)
 จะสร้างแต่ระซ่อมแซมเทวสถานใหม่เมือง ให้เทพหาคือดูเดห็นตามวัด
 ว่างจึงขุดพระเจดีย์วิหาร ในวัดธรรมจักรเมื่อเป็นวัดร้างอยู่ แต่ใจเอา
 อีรูแตรคีตาไปสร้างเทวสถาน วัดธรรมจักรกยงทรศโครม ยังก่อมาเมื่อ
 อังกฤชได้อินเดียตอนมัธยมประเทศเป็นเมืองชนเดว เมื่อพ.ศ. ๒๓๒๗
 พวกฝรั่งไปพบของโบราณที่ยังมีหมกอยู่ในวัดธรรมจักร ก็เลยเกิดเดื่อง
 ตอว่าทวดนั้นเป็นขุมทรัพย์ของโบราณ มีคนไปขุดค้นกันมาก ได้ของ
 โบราณจากวัดธรรมจักรเอาไปไว้ในพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง ที่ตกเป็นของ
 ควบคุมคฤหาเอาไปต่างประเทศเสียมาก ถึงกระนั้นเมื่อกรมตรวจโบราณ
 กัดไปขุดค้นหาแผนผังกยงพบของงามของดี จนต้องรัฐบาลตั้งพิพิธภัณฑ์
 สถานชนทมคคทายวณนออกแห่งหนึ่ง

ว่าเฉพาะธรรมเทศกัลป์ ตอนที่ก่อด้วยหินชั้นต่างวัดผ่ากลาง
 Diameter ๕๓ ฟุต สูง ๔๓ ฟุต ค่อนบนขึ้นไปทก่อด้วยอิฐสูง ๓๔๓ ฟุต
 รวมแต่ฐานต่างจึงสูงเป็น ๓๘๓ ฟุต ด้วยกัน พวกนักปราชญ์โบราณคดี
 เขาสันนิษฐานแต่เดิมเห็นจะมพระเจดีย์อยู่ตรงนั้น จะเป็นเพราะหักพัง
 หรือเพราะเหตุอื่น มุศรทขาไปสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ที่ยังอยู่เดียงน

ครอบข้างนอก ขอรุ้ไตด้วยดวงตาที่จำกัดก็เป็นดาวยศมัยคุปตะ
 ซึ่งชอบใช้ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓ จน ๒๒๘ เจตนาของผู้สร้างเห็นจะสร้าง
 ให้เป็นพระสถูปคีตาทางองค์ ก่อแกนในด้วยอิฐจนไปถึงที่แถวเอาคีตา
 ประกอบข้างนอกจนไปได้เพียง ๕๓ ฟุตแล้วไปค้างเพียงนั้น ขอนเขาอ้าง
 ว่าตอนประกอบคีตานี้ ปรากฏว่าคตทำซุ้มคูหาแบบของกระซิง ๘ ทิศ
 สำหรับคองพระพุทธรูป แต่การจำกัด ๆ แล้วแต่ตายคตครอบของกระซิง
 ที่ซุ้มเป็นแต่ โถงนอยยังไม่ได้จำกัดทั้ง ๘ ทิศ ต่อให้เห็นว่าการที่สร้างมี
 เหตุคตขุดจงคางอยเพียงนั้น

จดหมายฉบับนเขียนเพदनมาอยข้างจระยดา พอดังวันพฤษหัต
 ที่ ๓๓ กำหนดส่งไปรษณยจตองหยุดเพียงน เรองอนจระยไวเขียนคราว
 เม็ดหน้าต่อไป.

ควรมีกดแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๐

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉัน ได้ ทูล ไปใน จดหมาย ฉบับดัง วันพฤษหัตสับทที่ ๒๕

พฤศจิกายน ว่าเขียนวิจารณ์หนังสือธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๓๘

ท่อนแรกไม่ทันส่งถวายในคราวเมตนั้น ขอผู้ถวายต่อคราวเมตวันจันทร์
 ที่ ๒๘ พฤศจิกายน บดินทรเดชาเจ้าแก้วจงส่งมาถวายตามสัญญา ความ
 ทเขียนตอนนมชาดบทหม่อมฉนเศยทุด ในจดหมายอยู่บ้าง แต่วิจารณ์
 เรื่องจะให้สำเนาต้นของคุณพระยาอนมานราชชนเขาดวยฉบับ ๑ จึงเอา
 ความทหม่อมฉนเศยทุดเขียนข้างให้เขาทราบ วิจารณ์เรื่องนยงจะม
 ต่อไปอีกหลายท่อน หม่อมฉนอยากให้ท่านทรงตรวจดูเขียนนยงบกพร่อง
 และทรงช่วยแก้ไขเพิ่มเติมด้วย

อนึ่งหนังสือตักขนิพนธ์ภาษาดั้งกฤตทิ โปรดให้ส่งไปหาชอไนย
 โรปกได้มาแล้ว เขาเรียกราคา ๓๖ เหรียญ ๑๕ เซนต์ แจงอยู่ในบิตที่
 ที่ส่งมาถวาย หนังสือต่อมาถึงหลายวันแต่เห็นเป็นต้นมคขนาดใหญจะส่ง
 ไปทางไปรษณีย์เกรงจะไปบดสลายกลางทาง จึงรอกหาโอกาสที่จะฝากใคร
 ให้เขารับรักษาไปถวาย เพิ่งได้โอกาสในคราวเมตนี้

แต่หม่อมฉนได้ทราบจากจดหมายชายคิศาณวตมาเมื่อคราวเมต
 หตั้ง ดเหมือนท่านจะตามเสด็จสมเด็จพระพันวัสสาไปนครวัดด้วย ถ้าเช่น
 นั้นจริงจดหมายฉบับนอกของทส่งไปด้วย ก็น่าจะ สดากกับ พระองค์ท่าน
 เพราะจะเสด็จไปวันที่ ๒๘ ตอนเช้า รถเมตจากบึงจะไปถึงตอกกลางวัน
 แต่ก็ไม่เป็นไรนัก เพราะได้ยินว่าจะเสด็จไปเพียงราว ๑๐ วัน หนังสือจะ
 ต้องรอกคอยเสด็จกลับอยู่ในไม่ช้านานเท่าใด.

ศกรมสมควรแล้วแต่จะไปรด

ตั้ง ๒๖ พฤศจิกายน

วิจารณ์ขนบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา
ตามตำราที่ปรากฏในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ

ภาคที่ ๑๙^(๑)

๑. วินิจฉัยลักษณะการตั้งตำราขนบธรรมเนียม

ในเรื่องพงศาวดาร ปรากฏว่าเมื่อ ครั้งเสียดกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า
หนังสือตำราราชการบ้านเมืองที่อยู่ในหอหลวงสำหรับพระนคร
เป็นอันตรายหายสูญไปหมด เพราะขณะนั้นเมื่อกษัตริย์เมืองกตบเบ็นฮัดระ
ได้เสด็จตั้งสร้างตำราขนบธรรมเนียมราชการบ้านเมืองใหม่เหมือนดัง
แต่ก่อน ด้วยวิธี ๒ อย่าง คือ อย่าง ๑ ให้เทียบแล้วหาตำราสำหรับ
ตำราของ เดมท ยงมกกระเจด กระจายอยู่ในพื้นเมือง รวมเข้ามาเรียบเรียง
ตรวจชำระตั้งเป็นตำรา ในจำพวกหนังสือพระไตรปิฎกและกฎหมาย
ฉบับพิมพ์ ๒ เดมตมุดเป็นตัวอย่าง อีกอย่าง ๑ อาศัยได้ตามผู้ที่เคยทำ
ราชการครั้งกรุงศรีอยุธยาเห็น ขนบธรรมเนียม เอากำขแรงของฝรั่งเหล่า
นั้นมาตรวจชำระตั้งเป็นตำรา เช่น ตำราทพิมพ์ ในหนังสือลัทธิ
ธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙ นี้ เป็นตัวอย่างแต่ที่รวมพิมพ์ในสมุดเล่ม
เฉพาะตำราขนบธรรมเนียมในราชสำนักซึ่งหอพระสมุดฯ ได้ฉบับ
เขียนมาแต่ต่าง ๆ ฉบับเดิมแยกกันเป็น ๔ เรื่อง คือ
เรื่องที่ ๑ ตำรากระบวนเสด็จประพาส (ซึ่งพิมพ์ไว้ข้างตอนต้น)
ตำราแต่งในสมัยกรุงธนบุรี มีบานแพนกว่า

(๑) หนังสือหอสมุดแห่งชาติได้โดยจัดพิมพ์ขึ้นแล้ว

“วันศุกร์เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ จัตวาราช ๑๑๕๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๒๓) เจ้าพระยาจักรีฯ ทรงตั้งได้เกิดาดังว่า ขนบธรรมเนียมราชการทุกจวนพมเพื่อน ให้ (มีรายชื้อข้าราชการคือ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธราช เจ้าพระยาราชบริภษ เจ้าพระยาราชนายก เป็นต้น กับ พระยา พระ หดอง หม่ม พม อีกหลายคนตลอดจน “นายหงส์เต็มยมนครบาดแต่ก่อน” เป็นที่สรวมจวนจน) “คนเก่า ๒๐ คน” มาพร้อมกัน ณ โรงพระแก้วมรกต บอกขนบธรรมเนียมราชการตามอย่างแต่ก่อน” ดังนี้

เรื่องที่ ๒ คารานาทรราชการในราชสำนัก ซึ่งพิมพ์เป็นตอนที่ ๒ หมดเพียงหน้าทกรมอง เรื่องนฉบับที่ได้มาไม่บานแพนทปราทฎว่าแต่งเมื่อใดหรือใครเป็นผู้แต่ง ดังกระหนมเคาเงอนในรูปคความกบทงทใช้คำเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ของหดอง” เหมือนกับ ในคाराเรื่องที่ ๓ น่าตั้งนิษฐานว่าแต่งคราวดเดียวกัน แต่คนแต่งคงอยู่ในพอก “คนเก่า” ที่แต่งคाराเรื่องที่ ๓

เรื่องที่ ๓ คาราทรราชภษกซึ่งพิมพ์อยู่ในตอนที่ ๒ (หน้า ๕๕) แต่งในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ มีบานแพนทว่า

“วันพฤหัสบดีเดือนยชน ๓๐ ค่ำ จัตวาราช ๑๑๕๕ ปีเถาะเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๒๖ ภายหลังแต่งคाराเรื่องที่ ๓ สามปี) เจ้าพระยาเพชรพชัย เจ้าพระยาธรรมมนตรี พระยาราชสงคราม พระยาอภัยมนตรี หนึ่งพร้อมกันแต่งกฎหมายซึ่งทำการพระราชพัชรราชภษกครงในหดองวัดประตุ (ฟังตั้งเกคว่าเด็กใช้คำ “ของหดอง” เป็ดียนเป็น “ในหดอง”) ไว้สำหรับหอหดองฉบับ ๑” ดังนี้

๒. วิวินิจฉัยเนื่องด้วยเรื่องพงสาวดาร

ในบานแพนกรเรื่องที่ ๓ มีความตอกรกต่ำวอชบายโดยเฉพาะ ๓
 ข้อ ข้อที่ ๑ คือ ที่ปรากฏว่าแต่งตำราหนังสือเมื่อรัชกาลที่ ๓๓
 กอนต์นรัชกาลกรุงธนบุรีเพียง ๓ ปี ขอนเห็นวาคงเป็นเพราะสมัยก่อน
 รัชกาลกรุงธนบุรีต้องทำศึกสงครามมิใครว่าง ไม่มีโอกาสที่จะคิดแต่ง
 ตำหรับตำราจึงรอมานจนปลายรัชกาล ข้อที่ ๒ คำที่อ้างในกระแด้รับตั้ง
 ว่า “ฉนบธรรมเนียมราชการทกฉนพพเพื่อน” ความล่อฉนเพ่งแรกม
 ตำราฉนบธรรมเนียมฉนใหม่ฉน จึงเป็นปัญหาว่าก่อนฉนมาคดอดเวดว ๓๒
 ปี ไรฉนไรเป็นแบบแผนฉนบธรรมเนียมในสมัยกรุงธนบุรี ขอนคดเห็นฉน
 ในฉนก่อนตั้งตำรา เวดวจะทำการพระราชพิธีฉนใดหรือจะจัดกระบวน
 เด็ดฉนประพาศ คงให้ข้าราชการเกาทัมตำแหน่งอยู่ในกระทรวงฉนฉนแต่งหมาย
 รับตั้งเฉพาะเรื่อง แต่ฉนไรหมายรับตั้งฉนเป็นแบบเวดวฉนงานอย่างฉนนภาย
 หดงตั้งมา ฉนฉนหน้าทธาราชการในราชสำนักฉน ในฉนแรกคกงทำตาม
 ความริเห็นคนเคยของ “คนเกา” ที่มาตำแหน่งเป็นหัวหน้าราชการใน
 กรมฉนๆ หรือทคดารตั้งตามชอบพระราชฤทศฉนฉนแบบมา แบบแผน
 ตามมีหมายรับตั้ง คงยังบกพร่องมากจึงโปรด ใหัประชุม “คนเกา”
 แต่งตำราเหมือนฉบับทำ “ประมอด” ฉนบธรรมเนียมตั้งเป็นยุติฉนฉนใช้
 โครงการตามตำราฉนคดมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทรโดยมาก เป็นแต่
 แกัไรรายการมาโดยลำดับ

ข้อที่ ๓ เจ้าพระยาจักรมูรับตั้ง ซึ่งปรากฏในบานแพนกรเรื่องที่
 ๓ นั้น ศักราช รัชกาลที่ ๓๓ พ.ศ. ๒๓๒๓ บงฉน คอ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด

พ้าจุฬาโตกวอดานนเตอนพระยศชนเป็นลัมเตจเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก
 แล้ว เหตุใดจึงยังใช้พระนามว่าเจ้าพระยาจักรี ขอนตามประเพณีโบราณ
 (อันเห็นได้ในกฎหมายทำเนียบศักดิ์นา) ข้าราชการรับราชทินนามกับคำ
 แห่งรวมกันเป็นคณว่า ถ้าใครเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็ไดราช
 ทินนามว่า "เจ้าพระยาจักรีศรีอองครักษ์" สมุหนายกอัครมหาเสนาบดี
 อภัยพรปรากฏนามว่า "เจ้าพระยาจักรี" เสนาบดี
 กระทรวงอื่นก็เป็นคณองเดียวกัน ตามประเพณีนิยมประ โยชนทุกนทงหoday
 เข้าใจง่าย แม้เรียกแต่ว่า "เจ้าพระยาจักรี" คนก็เข้าใจว่าเสนาบดีกระ
 รวงมหาดไทย หรือเรียกว่าเสนาบดีกระทรวงก็รู้ว่าขอเจ้าพระยาจักรีตั้ง
 น ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะเป็นดังแต่รัชกาลไหนแต่เพราะเหตุใด
 ไม่ทราบแน่ พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งราชทินนามเสนาบดีบางคนผิดกับนาม
 ในทำเนียบ ครองดูในหนังสือพระราชพงศาวดารพบในรัชกาลพระเจ้า
 บรมโกษฐิตรงตั้งหุดวงจาดันยากรเป็นเจ้าพระยาอภัยมนตรี ที่สมุหนายก
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย คน ๓ กับตั้งพระยาราชสภางดเป็นพระยาอภัย
 ราชฯ สมุหนายกเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอีกคน ๓ พิเคราะห์ดูน่าจะ
 เกิดความลำบากขึ้นเพราะคนอยู่ตามหัวเมืองห่างไกล จะพากันหลงนสันทให้
 ด้วยเคยเข้าใจกันมาช้านานว่า เจ้าพระยาจักรีเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาด
 ไทย เพราะเหตุนี้จึงตั้งพระราชบัญญัติว่า ถึงเสนาบดีมราชทินนามนอก
 ทำเนียบ ก็ให้ตั้งใช้นามตามทำเนียบเดิมในบัตรหมายหรือท้องตราทณ
 เป็น ผู้รับพระราช โองการ ถึงครั้ง กรุง สมบูร ลัมเตจเจ้าพระยามหา
 กษัตริย์ศึกซึ่งบัญชาการกระทรวงมหาดไทย จึงใช้นามเจ้าพระยาจักรี

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

กราบทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

โดยพระมหากษัตริย์ ๔ พฤศจิกายน ได้รับประทานแล้ว

รูปสัตว์ประหลาด เข้าใจว่าเป็นคติของจีน มีใช้ประเทศที่ใกล้

เคียงกับจีน เป็นความศักดิ์สิทธิ์ ๆ เกิดาภระหม่อมหม่อมมาตามแต่

ศักราชมาไม่เคยเห็นจำได้สักทีหนึ่ง ยังได้ยินใครเล่าให้ฟังอีก ว่ารถไฟที่

อเมริกา (เมืองไหนก็ไม่ทราบ) เขาเขียนหมายให้รถเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ

ไต่พงกนกชอบเดมท เห็นว่าดีกว่าหมายเลขเป็นอันมาก จำได้งายที่สุดว่า

เราารรถข้าง จะไม่มตมได้เหมือนจำนำเบอร์เตย อำหนงตั้งราชศักดิ์

วงศ์คนหาอะไรก็ถมเสียแต่ พบพระนามเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรวิษ

ภาคที่ ๒ มพระองค์เจ้าเสื่อ ยังไม่ระคิดใจ อำหนต่อไปอีกสองพระนามพบ

พระองค์เจ้ากระต่าย ทนระคิดใจว่าท่านจะประสูติมีเกาะเดี่ยวดอกกระมัง

ดูก็จริง ๆ ทำให้ตั้งสยพระองค์เจ้าเสื่อ ฉาจะเรียกพระนามตามบีเหมือน

กนเดี่ยวดอกกระมัง ย้อนกลับไปดูก็จริง ๆ ประสูติมีขาด ทำให้รู้สึกว่าจะ

ชื่อตามฉมดอยู่ ย่อมรู้เบเกิดได้ง่าย แต่จทำให้หนักต่อไปถึงคุณเกาะ

ว่าเกาะเกิดมีเกาะเดี่ยวดอกกระมัง ยังฉมดตั้งชื่อตามฉมดบวรฉมด

อก พอได้ยินชอกรทเคยจว่าเกิดฉมไร เหล่านี้เป็นคติอนัตของคนโบราณ

ตามทศวรรษฉมทงฉม เสียทแต่เตอนเป็นนำเบอร์ไปเสีย ฉดฉางทจะเอา

เขาเป็นขอ

ตามทศพรพระวินิจฉัย

ว่าคนทรบเด็กเมอรอนเป็นแม่ชอนน

ล้มควรถแก่เหตุผลอย่างยง ทเอาไปยกให้แม่ชอนนไม่มดเดย คารอน

ทว่า " ล้ามวันดกณ ล้วนดุกณ " นนทโดยนมาหนักต่อหนักแต่จ แต่ไม่

เคยคิดเดยว่ามีความหมายอะไรอยู่ในน จนกระทั่งโตมาฟังพระวินิจฉัย น

ทรงน ว่าเด็กแรกคลอดมักตายในล้ามวัน จึงวิธ้านกในชอความตกต่าง

นน พุดดงคารอนทาไหนกชนมาโตถึงหมออาดมชนทาแดง เมอหญิง

โอยอดอด หญิงปลดมจิตรปรารณนาจะเป็นผู้รบ ไม่ไช่ปรารณนาจะรบ

เดน คิดจะรบเอาหนองคนนไปเดยงจริง ๆ หมอคำแยเขาจะร่อนกไม่เอา

เชยงเชยงให้หมออาดมชนรอน ตาหมอกใจคทาให้ตามประสงค์ แต่แก

จะเห็นค่าเก่าไม้ทหรืออย่างไร แกจึงแดงเสียใหม่ว่า " ล้ามวันดกณ

ล้วนดุกณษตรย กรอบครองลัมยคอยเยมเป็นลช " เกตากรหม่อม

รู้สึกแปลกใจมากทสุดจจใจโต นกวนเป็นกตณนลคคคโดยบัจจับนท

แกไม้ทนรู้คว ถ้าได้รู้โตเตรยมตวแกจะผูกความตกงานมาก

ข้อคำใด ๆ ซึ่งเราใช้ไปตามเคย โดยไม่นึกถึงชอความม้อยมาก

เหมือนกลาทสังทายหนงลลลล " ควรมิควรแดงแต่จะโปรด " นนเป็นคณ

ไม่ว่าหนงลลลลอะไรกใช้โตอย่างนน เกตากรหม่อมไปโตลคมาแต่ลลลล

พระพุทชโฆษาจารย์ ทานเดว่าอาจารย์ทานตั้งนคหนา ว่าถ้าพระราชทาน

ลลลลโคชอกมา จะเชยนหนงลลลลถวายพระราชกศคเข้าไป จงอย่าได้ควร

มิควรแดงแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเป็นอนชชาติ เพราะพระราชกศคเป็น

ชองควรรบเลมช ทไมควรนนไม่มี เกตากรหม่อมตรองตามเห็นจลลล

ทลลล ค้าควรมิควรนนนจกคทไซ เช่นชออะไรทาน หรือถวยความเห็น

ให้ทานเลอก นนแหตระจงตองทไซค้าควรมิควรได้

เมือรัชกาลที่ ๖ พระมหามนตรี เจดามนเป็นจมนมหาดเล็ก

เขาจะต้องอ่านรายงาน กราบบังคมทูลจำนวนพระ ในเวลาเสด็จไปพระราช
 ทานกุสิน เขาห้พกมาปรึกษาถึงถ้อยคำที่จะใช้ ได้แนะนำเขาไปว่า
 ถ้าคณียุณิตเดียว ทศรงว่า “ได้เดาเรียนตามสัจบัญญัติ ขอดถวายพระ
 ราชกุศด” แลวก็ “ขอเดชะ” อย่าได้ดวยเกดาดวยกระหม่อมเข้าไป
 เขาไปทำตามสัจตพระทัยเจ้านาย หนีมาบอกหน้าตามเกดากะหม่อมว่า
 ทำไมไมใช่ “ดวยเกดาดวยกระหม่อม” ราชกับทรงทราบว่าเกดาก
 ะหม่อมแนะนำไป แดทจริงเห็นจะเปด่า เป็นแต่ทรงรู้สึกว้เกดากะ
 หม่อมเป็นเจ้าถอย เกดากะหม่อมก็ทุดตอมได้ทันที ว่าพระราชกุศดนั้น
 เป็นของพระสงฆ์ถวาย ไม่ใช่ของมหาดเล็กถวาย ถ้าได้ถวายพระราชกุศด
 ดวยตนเองไปเสีย แท้จริงมหาดเล็กไม่มีพระราชกุศดจะถวาย ต่างก็เขา
 พระทัยแตรพอพระทัยทุกองค์

ในวันเดียวกันกับที่ใครบถวายพระหัตถ์ พระยาอนุমানก็ส่งสมิตตทมิ
 ชรวมเนียมภาคที่ ๓๘ มาให้ตามทถวายพระหัตถ์ระบุไป เป็นพระเดช
 พระคุณถนเกด่า เขารอดเร็วหนักหนา

พระรูปทรงฉายพร้อมดวยพระแฉ่งซึ่งไปรดปรทานไปนั้นตุดมาก
 ได้ทแบกกวางนตเหมาเรเสียดวย ส่งให้พระรูปตชนอก

จะกราบทูลรายงานเรื่องสร้างพระรูปสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้
 ษ่าว่าเขาคถดงกนิจาดขงเป็นสมมอกคนไทยทำ (Patriotic) ขอนไม่รู้สึก
 เห็นเป็นทางวิเศษมาใหม่ รูปท่านชรวิคอบ รูปสังฆราชโกเถอน ก็ได้

ทำมาแต่อย่างนั้น และจะจัดทำพระรูปนั้นด้วยวิธีให้แข่งขันกัน (Competition) ขอนแหนดใหม่ตจจะได้อาเด็กไทยได้เรียนหนังสือมากหรือน้อย ด้วยเด็กนักเรียนจะพากันเข้าแข่งขันซึ่งรางวัลดีตามลำดับขั้นหากัน เงินใช้ในการสร้างพระรูปประมาณกันว่าราวพันบาท แต่เวดามยังไม่มีเอกชนคนใดคนหนึ่งเอาเงินมาส่งให้ เป็นแต่เบ็ดเตล็ดซึ่งคงเรียกรายได้ ได้เงินแต่ประมาณสี่ห้าบาท

กวมิกวอ แดงแต่จะ โปรด

x x x

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๐

ทูล ส้มเค็จกรมพระนริศ ฯ

เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พระเจนจันทรออกมามาถึง ได้เชิญนายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๓ มาให้ได้อ่านก่อนส่งทางไปรษณีย์ วันที่ ๓ พระเจนกับหม่อมฉันเมื่อได้เห็นกนออกต่างบิตยนิคมมากทง ๒ ฝ่าย แยกบอกว่าอายุ ๒๘ ปี แต่ยังคงแข็งแรงและเปล่งปลั่งเหมือนอย่างแต่ก่อน หม่อมฉันจุดห้องให้อยู่ที่ชานนามอนฮอดน กนชาววดวยกันแต่เวดาคา เวดากอนหาตำรวจให้แกกนตรงเวดาคาตามเคยของแก แกชอบที่ชานนามอนฮอดนชมว่าดีบายนิดมาก หม่อมฉันมอบนายชิตให้เป็นผู้พาเที่ยวก็ไม่เอาว่ามีคนพาราอาศัยใจ จะเที่ยวโดยลำพังคงแต่คนเดียว ก็เห็นจะสามารภไปได้ ด้วยแกรู้ภาษาจีน

พระเจนนอกมาถึงเหมาะ กับกิจธุระของ หม่อมฉัน ด้วย อีกอย่าง
หนึ่ง เพราะก่อนนั้นมาตั้งตั้งตามจันทุกฤตกรรม หม่อมชายตั้งปทานุกรม
ศัพท์ภาษามลายูและชุนดาซึ่งท่านทรงพระอัสหระรวบรวมมาประทานหม่อม
ฉันฉบับ ๓ ทรงสั่งให้ส่งไปถวายพระองค์ท่านด้วยฉบับ ๓ หม่อมฉัน
ไม่ทันคิดในทางแปลศัพท์เท่าคนเฒ่า เห็นศัพท์ในหนังสืออยู่บ้าง คือ

๑) โดหลง ทูตกระหม่อมท่านว่ามลายูเอาศัพท์ภาษาจีนไปใช้
หม่อมฉันหนักใจ ถึงความ หดง เมอกรัง ส้มเค็ญ พระพุทธ เจ้าหลวง เด็ดจไป
เมืองมลายู พระยามนตรีสุริยวงศ์ (อิน) เป็นตามเวลาทรงสนทนากับ
เจ้าเมือง ได้ยินแก่ใช้คำ "โดหลง" บ่อยๆ หม่อมฉันเคยถามพระ
โกษาธิบดี (หมัด) ว่าภาษามลายูไม่มีศัพท์หมายความว่าอย่างนั้นหรือจึง
เอาคำโดหลงภาษาจีนมาใช้ แลตอบว่าคำโดหลงนั้นเป็นภาษามลายูมิใช่
ภาษาจีนๆ เขาไปจากมลายู หม่อมฉันจะทูลแย้งไปยังทูตกระหม่อมชายแต่
นึกว่าได้ยินมานานักหนาแล้วเกรงจะหงุดหงิด จะถามพวกจีนที่บงกชหนึ่งเดียว
ให้แน่ใจก่อน ยังไม่ทันถามพอพระเจนนอกมาถึงจึงถามพระเจนนอก บอก
ว่าศัพท์โดหลงนั้นเป็นภาษามลายู พวกจีนที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแดนมลายู
เขาไปใช้แล้วพาขึ้น ไปจากแหลมมลายูจนถึงเมืองไทย ภาษาของจีนใน
เมืองจีนเองหรือจีนที่ไปอยู่ประเทศอื่นนอกจากทงมา ห้ามคำ โดหลงไม่

๒) ศอญก ท่านประธานอธิบายแยกเป็น ๒ ศัพท์ "ศอญ" ว่า
เจ้า "กู" ว่าศอญพูด หม่อมฉันเห็นก็สงสัย ด้วยตรงกับคำ "เจ้ากู" ที่ไทย
ใช้เรียกบรรพชิต คงแต่พระพุทธรูปของคองมาตั้งปรากฏอยู่ในหนังสือมหาชาติ
คำหลวงกัณฑ์ศัพท ซึ่งแต่งในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

และยังใช้มาจนใน กรุงรัตนโกสินทร์ ดัง พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงดี แก่ ผู้ ไป กราบ ทูลว่า สามเณร ที่ เรียน พระไตร ปี่ถูก บน
พระมหาปราสาท ทรงวง เตะตะกรรอกันที่ชาดา ดำรัสว่า "เจ้ากุงจะเล่นบ้าง
ก็ช่างเจ้ากุงเถิด" ดังน และยังมีขอประหตาดยงกว่านั้นจนไปทลาคำหมายความ
อย่างเดียวกับเจ้ากุงมิใช่ในภาษาอื่น

มอญเรียก "ตละ (เจ้า) ปอยน์ (กู)" ตรงกับที่ฝรั่งแต่
โบราณเรียกพระไทยว่า Talapoin เขมรเรียก "กมรเคน (เจ้า)
อัญ (กู)"

มาได้ความว่ามตายุเรียก ด้วยอักษรภาษา หนึ่งจึงเห็น ประหตาดนักหนา
หม่อมฉันเคยคิดต่อไปว่าคำ "เจ้าชา" "พระเจ้าชา" "พระพทชเจ้าชา"
"เจ้าคะ" "เจ้าชา" น่าจะมาจากคำ "เจ้ากุง" เป็นมดคีพททงนั้น แต่
คำเดิมจะเกิดขึ้นในภาษาไทย ใครเขาอย่างไร ขอนยงคิดไม่เห็น

ที่ตรัสปรารภในถายพระหัตถ์ลงความตลงท้ายว่า "ควรมิควร
แล้วแต่จะโปรด" นั้น หม่อมฉันเห็นอย่าง เดียวกับพระตำร มาคงแต่ยงว่า
การมหาดไทย และได้สั่งให้แก้ไขข้อความนั้นแต่เฉพาะจดหมายทุกความ
คิดอย่าง ๑ ทูลแถลงถารทใดทำอย่าง ๑ ถ้าไม่เข้าใจความอย่างนั้น มิให้ใช้
ตลงท้ายว่าควรมิควรแล้วแต่จะ โปรด ถ้าคิดต่อไปเห็นยงมชดคนออกชนหนึ่ง
ว่าความ "ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด" นั้น ควรพูดแต่แก่ผู้มีอำนาจที่จะ
"โปรด" ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือให้ตั้งโทษที่กระทำได้ ถ้าเห็น "มิ
ควร" นอกเกณฑ์นั้นไม่ควรใช้ แต่กตคนแต่ก่อนเห็นอะไรเคยดกทำอย่าง
นั้นเสมอไป อย่างว่า "เป็นธรรมเนียม" ไม่คิดถึงความว่าจะเป็นอย่าง

คำที่พูดหรือไม่ แมฝรั่งก็ไม่พินิจเดส์อย่างฉะฉาน เช่นจดหมายทศมถ
 กระทรงงการต่างประเทศของเราในทางราชการ ก็มักเขียนลงท้ายเมื่อ
 ก่อนเช่นขอ ใช้คำว่า your obedient servant อันห่างไกลกับความจริง
 อย่างยงตงน

เมื่อหม่อมมณฑลจนวนจยเรื่องแม่ชอไป ในจดหมายฉบับดังกล่าวนี้
 & พฤศจิกายน แดงนถกชนถงเรื่อง "เสียกระบาด" ซึ่งเนื่องกันจึงจะพูด
 ต่อไปในจดหมายฉบับนี้ ความเชื่อว่ามีอาจจะกระทำให้มนุษย์ถึงความ
 คายเพื่อเอาไปเป็นประโยชน์ของผี ไม่ได้ทำารกแรกคดอดเท่านั้น ถึงมนุษย์
 ที่เคยโตเป็นผู้ใหญ่แล้วผู้ก็อาจจะทำเช่นนั้น ผิดกันแต่เอาทำารกไปเพียง
 แต่ผู้ใหญ่เอาไปใช้สอย จึงบันดาลให้เกิดโรคห่าหรืออกาณมรณภัย
 อย่างอื่น ๆ เป็นเหตุให้เกิดอุบายต่าง ๆ เพื่อป้องกันมิให้ผีเอาไป บางอย่าง
 ทำให้ผีกลัว เช่นผูกตรกรุดพิงมรดกด้วยเกวาระกัณณ์เป็นต้น บางอย่างทำ
 ให้ผีเกิดความขี้ไม่ปรารถนา การที่เล่นเทพทองเล่นเพลงประมไก่อด้วยถ้อยคำ
 อย่างหยาบช้าสำมาน น่าจะเป็นอุบายจำพวกนี้ จึงมักเอาเล่นในการ
 สัมโภชข้างเผือกอันเป็นของหวงแหน บางอย่างดองให้ผีหลงว่าได้ไปตั้ง
 ปรารถนาแล้ว อุบายเสียกระบาดอยู่ในประเภทของผี มักทำในเวลามีคน
 เจ็บไข้อาการส่อว่าถูกผีกระทำ หรือทำเมออุบใหม่เพื่อจะทำให้ผีสำคัญ
 ว่าได้คนในครัวเรือนนั้นไปแล้ว ไม่น่าคนกลัวห่าคองไบนั้น ลักษณะการ
 เสียกระบาดที่ทากันในกรุงเทพฯ ว่าตามที่ได้เคยเห็นมาแต่เด็ก เขาเดิน
 เหนียวมาบนหุ่น (อย่างตุ๊กตา) แทนตัวคน จะให้แทนคนไหนเขาของ
 ทัศนไนไซ เช่นคัดเคษผ้านุ่งผ้าห่มเอาไปแต่งหุ่นเป็นสำคัญ แดงเอากาย

กตัญญูมากกริ่งเป็นอย่างรูปกะบะ เรขกฉากระบาด เอารูปหุ่น มากหรือน้อย
 แต่วัตถุแต่เหตุ ดังรวมลงในกระบาด มีเข้าปลาใต้กระทงน้อยๆ (จะหมายว่า
 เป็นเส้นขึงของหุ่นหรือเป็นเครื่องเส้นหมี่ ข้อมไม้ทราบแน่) ฉางไปใ
 ้กระบาดหนักด้วย เอากะบาดไปตั้งไว้กลางแจ้งในตานบ้านสัก ๓ วันแล้วเอา
 ้ทงเส้นท่อน (เดิมเห็นจะทงในป่าช้า) เป็นเส้นรั้วพช

คือไปนี้จะทอดเต่างประวัตต์หม่อมฉนโตคจามรุเพิ่มเติม ในเรื่อง
 ้เศียกระบาด ดังแต่หม่อมฉนจากการกระทรวงมหาชาติไทย ดังมีอธิบายรวม
 ้ของโบราณแต่ง "ห้องกลาง" ศาสดาดูกขุน ในเป็นทรวแซกได้เครื่อง
 ้สังกโลกมาหลายอย่าง ในของเหล่านี้มีรูปศู กตางงพบเพียบหลายตัวแต่
 ้คอหักทงนน โตหจมาบางก็ไม่เขากบศจ หม่อมฉนเขาใจว่าศู กตาทาหลาย
 ้ให้เด็กเดินกริ่งส้มขุโรทัย เหมือนอย่างศู กตาคินบันประต่านัดทชายกัน
 ้ในกรุงเทพ ฯ (เช่นทพจกโชตนชอบตั้งบูชาตามประตูวังชั้นใน) ให้เอา
 ้ศู กตาสังกโลกพวกนั้นตั้งไว้ในตู้ใบหนึ่ง ได้เพิ่มเติมมาภายหลังก็เอาไป
 ้รวมไว้ด้วยกันจนเป็นฝูง ต่อมาภายหลังหม่อมฉนไปพิจารณาเกิดประ
 ้หตาดใจ ด้วยศู กตาสังกโลกเหล่านี้ทำเป็นรูปผู้หญิงอมทารกแทบทงนน มี
 ้แปดกเป็นรูปผู้ชายอมไก่แต่ตัวเดียว แต่ยังไม่คิดค้นหาเหตุ มา
 ้จนในรัชกาลที่ ๖ หม่อมฉนขึ้นไปเที่ยวเมืองสวรรคโลกด้วยกนกกับ
 ้ศาสตราจารย์เซเดส ไปตองขุดหาเครื่องสังกโลกที่เตาทุเวียงตามเคย
 ้พบศู กตาททำเป็นรูปผู้หญิงอมทารกคอหักทงอยู่หลายตัว หม่อมฉนออก
 ้ปากพูดขมว่า "ศู กตาสังกโลกเด็กไม่น่าจะชอบเดินเลย รูปว่างเพอะพะ

ดูราวกับตุ๊กตาเสี้ยกระเบาต " เซเค็ดถามว่าตุ๊กตาเสี้ยกระเบาตนั้นเป็น
 อย่างไร หม่อมฉันบอกอธิบายการเสี้ยกระเบาตให้ทราบ แก่เขยฉันว่า
 คำกระเบาตเป็นภาษาเขมรแปลว่าหัว (หม่อมฉันก็รู้แต่ไม่ได้ไม่ใจเอง)
 เสี้ยกระเบาตก็คือเสี้ยหัว ทตุ๊กตาตั้งกลโดกคอกหักโดยมากนั้นคงเป็นคนต้อย
 ให้ออกเมือทาพร จึงเคยเรียกวาพชเสี้ยกระเบาต พอหม่อมฉันได้ยินกตของ
 ร้อง "เฮอ" ออกไปทันที เพราะแต่เห็นแจ่มแจ้งในขณะนั้น ว่าตุ๊กตา
 ตั้งกลโดกนั้นเขาทำสำหรับเสี้ยกระเบาตและเห็นต่อไปว่าทำเป็นรูปผู้หญิงอ้อม
 ทารกนั้น คงทาพชเสี้ยกระเบาตเมื่อคลอดลูกเป็นพน เพราะคลอดลูกใน
 ตมยพพนาทแม่จะเป็นอนครายกันมาก

ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๗ เมื่อหม่อมฉันตามเสด็จขึ้นไปมณฑลพายัพ
 ไปเห็นรูปหล่อของ ไบราณทำเป็นรูปผู้หญิงอ้อมทารกมอยู่ที่บ้านพระพิทักษ์
 นายตำรวจภูธร หม่อมฉันเห็นแปลกขอเขาเอาลงมาไว้ในพิพชภณัท
 สถาน ที่หลังสังเกตรูปนั้นออกประหลาดใจด้วยรูปทารกทำแบบไบราณ
 เช่นใส่ตมหูเป็นกระแปะเหมือนอย่างภาพทนครปฐม แต่ดวงนางนทาทหน้า
 และเกดงามเป็นแบบใหม่เหมือนอย่างเจ้าพราหมณัทเดนมคร เกิด
 สงสัยจาเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ให้เอารูปนั้นออกขุดคุ้ยดูแต่เห็นทองทหล่อ
 หวดนางผดงกับทองทหล่อตัว หวดเป็นของหล่อคอกกายหล่อ ต่อให้เห็นว่า
 หวดเต็มคงจะเรียกคอกทง ในพิชเสี้ยกระเบาต ได้ความรู้เพิ่มฉันว่าพชเสี้ย
 กระเบาตนั้น คงเป็นประเพณีมาเก่าแก่ทีเดียว

จดหมายเหตุฉบับนี้คงจะอยู่แล้ว จารณเรองในตทชกรรมนิยม
 ต่าง ๆ ภาคที่ ๑๑ จะพูดถึงจารณในจดหมายเหตุฉบับนี้ต่อไป ที่พระยาอนุมาน

เขาดั่งหนังสือมันไปถวายฉบับ ๓ ทำให้เขียนวิจารณ์ง่ายจน เพราะมี
ต้นฉบับตรงกัน อาจจะอ้างหน้าสมุดและบันทึกในต้นฉบับได้ ไม่ต้อง
เขียนความเต็มครนหม

ควรมึศดรแล้วแต่จะ โปรด

ทำ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

x x x

ลำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๓ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

เรื่องคนกุมหมุดตายหนักการใหญ่มาก เมืองบึงเป็นเมืองมลายู

ไม่หนักเลยว่าจะหาคนแปล ภาษามลายูยากเย็นอย่างเช่น ครัดเก่า ไป นั้น

คอกคิดไปจึงได้เห็น ว่าเมืองบึงนั้นเป็นทมิฬผสมประชนชนตง ๓๒ ภาษา

ตงคนต่าง ๆ ปรดา ๆ อยู่ดอยกนทงนพ ขากการเดาเรียนภาษาพนมเมืองก

เห็นจะไม่มีการบำรุงดอย จึงได้บอกพร้อมไปมาก

การบำรุงบ้ำราชของเมืองไทโร เห็นจะเป็นดอยฝรั่งพาไป พาไป

ด้วยเขาบำรุงบ้ำราชของเขา พวกแขกนกฮายกคองบำรุงบ้ำ

มขอส่งขอยขอหนังสือ ในเรื่องทมิฬเจ้าพระยาไทโรอาหมัด

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้สร้างที่ฝังศพ

พระราชทานใหม่ด้วยศิลาขาวนั้น คงเป็นแค่พระราชทานพระบรมราชา

ญาติจ่ายเงิน ก็ใครเขาเป็นลูกคทาที่ฝังศพนั้นให้ขึ้นไปตามที่เป็น ตลอด
จนหลดกับกหมายที่ฝังศพเจ้าหลดก็เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จนงามไม่
มีใครดี

ในการเสด็จไปเมืองไตร ต้องใช้เวลาถึง ๘ ชั่วโมง รู้สึกว่า
หนักหนามากเกินควร แต่ไม่ทำเหตุให้มาพระบาทเป็นอะไรก็รู้สึกยหนัก
ขาดทวาประกาศยกเด็กเครื่องแผ่นนั้นไม่จริง กذبจะมีการ
อุทหนุนให้จาเรยชมนเสยอก โดยโดยนว่าจจะออกพระราชบัญญัติเรื่อง
แต่งคดีใหม่ เครื่องแบบในราชการจะให้แต่งใดแต่ผู้ประจำอยู่ในราชการ
ผู้ทออกจากราชการแล้วแต่งไม่ได้ ต้องไปแต่งเครื่องเผ่า ตามขาดขอ
เช่นนถาเป็นจริงเครื่องเผ่าก็จะติดดินชนออกมา ตามทงานเห็นจะเป็น
จำเพาะแต่ทางพดเรือน

พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ททรงพระเมตตาครัดเกล้าถึงพระ
ธรรมเทศกสถูปให้ได้ทราบเรื่อง ออกจะเสียใจที่ได้ทราบว่าพระเจดีย์
ก่อใหม่ในชนหตง และเป็นของทำค้างไม่ใช่ของเก่าพัง เกด้ากระหม่อม
เคยเห็นรูปฉายที่ตายชดจำเพาะตรงที่ทาคด้วยศีลา เห็นเป็นแต่ทรงตรงชน
ไปบนรอมเข้าน้อย ๆ และยกเปนกระเบาะเห็นจะแปดทิศ ตรงกับที่ครัด
เกล้าว่าเขาคงใจจะทำซุ้มพระพุทธรูป ที่ฐานคีดานนมตายจำหลดกอนควร
เรียกว่าตายประแจเงิน แต่เป็นประแจเงินชนิดที่ไม่เคยเห็นเลย เด่นเขาหู
ผิง ยังได้คิดได้ตั้งมดพกไว้

ตามทครัดเกล้าถึงพราหมณชกคสังห์ ให้รอเอาอิฐหินทวดธรรม
จักรไปก่อเทอดสถาน ในเมืองพาราณสี ทำให้นักชนมาติดงปราสาทบายนท

นครชมจะได้กราบทูลแจ้งหรือยังจำไม่ได้ เกิดอารมณ์โหมไปเที่ยวดูที่
ปราสาทนั้น พบหินตกอยู่หน้าประตู ด้านข้างใหม่ตายจากหลัก เห็นโตด้วย
เพดานพังไปเสียแล้ว ทำให้รู้สึกขมได้ในใจ จากการสร้างปราสาทหินนั้น
ไม่ใช่จำหินใหม่มาสร้างเสมอไป เดี๋ยวหรือเอาสิ่งก่อสร้างเก่า ๆ มาสร้าง
ใหม่ก็มี ปราสาททนายนึกเข้าใจว่าเก่าเต็มทีแล้ว ยังปรากฏเป็นไปหรือเอา
หินปราสาทเก่าที่โหมมาทำอีกชั้นหนึ่ง เที่ยงคิดไปไม่เห็นว่าเป็นเมืองเขมรจะได้
สร้างปราสาทหินมาแต่ยาวนานสักเพียงไร

การก่อแกนโหนดด้วยของเหลว ๆ ที่หาได้ง่ายนั้น ทำกันมาเป็น
ประเพณีเหมือนที่พระนครวัด แกนโหนดก่อด้วยแฉ่ง เอาหินประนอกไว้เท่านั้น
หนึ่งคือคราก่อนได้กราบทูลมาถึงรูปสัตว์ที่หมายอะไรต่าง ๆ นึก
คือไปได้อีกคือสัตว์นาม เชนอนอาทิตยครุฑนามเป็นต้น แผลงอยู่ ไม่ใช่
สัตว์พาหนะของเทวดาคัดเศวราหี เป็นของมาจากพหุยสังคราม กับสัตว์
อีกพวกหนึ่งมีชื่ออย่าง ก่อข้างมาโคราชสัตว์ ทพนพาณ เขาไกรลาส มา
แต่โหมยังไม่พบที่มาเลย พบแต่ในเรื่องพระชัยบุรียามว่า “โหมมาแต่
โหมโคโค” แต่ก็มีแต่โหมอย่างเดียว นอกนั้นเห็นตายจากหลักหินอัมพเจนนทรที่
เมืองอนุราธปุร มีรูปสัตว์อย่างท้าวอยู่ในหินนั้น รู้ได้ว่าเป็นของมีเป็น
แบบแผนมาเก่าแก่ ได้ตรงพบคำอธิบายในทโคทหนึ่งมาบ้างหรือไม่

ในกรุงเทพฯ เติบโตด้วยงานนานา ต่างก็มาตากจะเอาตัวไป
ทอดวงข้าราชการวัดวัดก็มาตากให้ไปเผาศพภรรยา ที่สุสานวัดเทพศิรินทร์
เขารอเอาเมรุของพระซึ่งปลูกไว้หลังศาลาการงธรรม ไปปลูกที่หน้า

พลับพลาอภิยากรณ์   แต่ไม่ได้เปิดพลับพลา   ศพประกอบทับทอง
 ดายเครื่องงม   มีเครื่องขมาศพของหลวง   มีหนังสือแจกในงานนั้น
 มีคหนังสือ ๘ เล่ม คือ

๑. ใ้อาถัย เป็นของเจ้าภาพคัพพแจก ในนั้นแบ่งเป็นสามภาค
 (๑) ประวัติ (๒) จำเนาหนังสือแสดงความเสียใจ
 (๓) ขรรคมเทศนา
  ๒. กฎหมายแต่ระเบียบว่าด้วยการเจือกตั้งผู้แทนราษฎร เจ้า
 ภาพคัพพแจก
  ๓. ระเบียบข้อปฏิบัติราชการของเทศบาลเมือง คณะข้าราชการ
 การกรมเดชาธิการ คณะรัฐมนตรีคัพพชวย
  ๔. แนวล่อนจรรยาศึกษาสำหรับตำรวจ คณะหนังสือคัพพชวย
 คัพพชวย
  ๕. มติศพด คณะตมาคมนตรีเรียนเกาเทพศร์นทรคัพพชวย
  ๖. เอกถาร เรื่อง ความสัมพันธ์ กับ ต่าง ประเทศ สัมมัย กรุงศรี-
 อยุธยา หลวงจจตรวาทการคัพพชวย
  ๗. การทำส่วนผิดไม้และส่วนครัด นางวรภจบรรหารคัพพชวย
  ๘. ความมุ่งหมายของการศึกษา นายฮ้อ รัชชัญญู และนาย
 คตาย สวรรณมาตร คัพพชวย
- งานคัพพชวยพิธีจุดเสวก แจกหนังสือ ๒ เล่ม
๑. ประชุมพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ พระองค์เจ้า
 จตุกรพงศ์ ทรงคัพพแจก

๒. บัณฑิตพยาบาล หอวังสุริยวงศ์พัชร์ทศแพทยศพนพชวย
หนังสือเหล่านี้ แม้อาามพระทัยไม่ว่าทอดพระเนตรฉบับไหน
ก็จะจัดตั้งมาถวายได้

ศอกรมศอกรแตงแตงจะไปรด

พรส

x x x

บ้านชินนามอน บันัง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๐

ทูล ส้มเต็งกรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน แดง
แบบทมิฬศัพเจ้า พระยาโทร อหะหมัดซึ่งส้มเต็ง พระพุทธเจ้า หอวัง
พระราชทานหม่อมฉันไม่ทราบ หรือเคยทราบแต่เวลาดานอกไม่ออก
ทเดียว ว่าใครเป็นคนคิดแบบอย่าง พิจารณาตามตาเห็นก็สงสัยจะว่า
เป็นความคิดไทยก็ไม่ได้ จะว่าเป็นความคิดมลายูก็ไม่ได้ ความคิดฝรั่ง
ก็ไม่ได้เพราะดูมันกันทั้ง ๓ อย่าง ได้ความรู้ใหม่แต่ว่าหีบศัพรูปที่หตั้ง
หีบเป็นอกไก่ เช่นได้ศัพทอนกมะหมัด ที่มรูปดาในหนังสือพิมพ์และ
ทำ ณ ทมิฬศัพเจ้าพระยาโทรนั้น ที่จริงเป็นดองประกอบ ตัวหีบที่ได้ศัพ
ฝังเป็นหีบขนาดเล็กพอประจุศัพเท่านั้น หม่อมฉันเห็นพดกมดาัยแท้ศัพไป
ฝังหีบหงนเอง ๆ ดูหีบศัพเป็นขนาดเล็กพอประจุศัพเช่นเดียวกับกนทงพูน เป็น

แต่แต่ง เครื่องสัด ประดับ หีบศพ หรือหามิด ก็ตาม ฐานะ ของ สักดิ์ ผู้ตาย
 ถึงเกิดศรยตรงที่ฝังศพตวงกะหมัด ขนาดก็พอฝังหีบขนาดเด็กเช่นนั้นจริง
 รู้ว่าหีบอกโกเป็นแต่ดอง ประกอบใช้เมื่อตั้งศพที่บ้านแต่เมื่อ แท้ศพไปยัง
 สุสาน

รูปสัด & อย่าง คือราชสีห์ ช้าง ม้า โค ซึ่งชอบทำเป็นปาก
 ท่อนำสรอง เช่นที่เขาไกรลาสนั้น หม่อมฉันนึกได้คง ๆ ว่าเคยทราบ
 เคยมุดทมา แต่เวลานั้นไม่ออก จะหาตัวรากนั้นไม่ออกออกว่าเคยเห็น
 ในตำราไทย นอกจากคำเทียบแม่ ก กา ของสุนทรภู่ ก็จำได้ว่าปาก
 ท่อนำสรองที่ระอโนดาดเมืองนครชุมก็ทำรูป & อย่างนั้น แต่เขาเปิดย่น
 ศักระโคเป็นศักระคนได้เทริด เขาจะเอาแก่นท่อนโตมาแต่ก็ไม่ทราบ
 ทูดได้เท่านี้ แต่ยังมีคดีเรื่องทำรูปภาพแทนหนังสือจะทอดต่อไป ตามโฮ-
 เต็ดใหญ่ ๆ ในยุโรป ในห้องนอนเขาคิด “กตกกรัง” ไฟฟ้าไว้ มีตุ้ม
 สำหรับกดเรียงกันตงมาเป็นแถวแฉะมีหนังสือบอกไว้ตรงตุ้ม ว่าตุ้มไหน
 สำหรับเรียกคนใช้ชนิดไหน เมื่อหม่อมฉันไปพักอยู่ ณ เมืองบริตเชด
 ประเทศเบตเยม หนังสือที่ตุ้มกตกกรังเป็นภาษาฝรั่งเศสแต่หม่อมฉันไม่เข้าใจ
 กตกกรังบ้างผู้ชายกตกกรังบ้างผู้หญิง แต่นั่นของระอังกัดใน
 การกตกกรังเสมอ จนถึงเมืองฮัมเบ็คในประเทศเยอรมนีไปเห็นในโฮเต็ล
 ที่นั่นเขาเขียนรูปภาพคนใช้ชนิดต่าง ๆ ที่ตุ้มบอกไว้ข้างตุ้มกตกกรังไม่ใช่
 เป็นตงหนังสือชอบว่าเขาข้างคิด แต่เข้าใจต่อไปว่าคนทำผิดเช่นหม่อมฉัน
 เห็นจะมามาก เขาจึงคิดแก้ไขเปิดย่นเป็นรูปภาพให้คนรู้ได้ทุกชาติทุกภาษา
 ที่จริงก็เป็นการ “ถอยหลังเข้าคลอง” นั้นเอง

หนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่ ทรง ได้มา จากงาน ศพ ภรรยา หดอง ช่าง
 นางาสวัสดิ์ โปรดให้หม่อมฉันเดอกจะประทานตามชอบใจนั้นหม่อมฉัน
 พิจารณาตามบัญชี ไม่นึกอยากอ่านเรื่องใดแต่ชอบพระคณท์โปรดประทาน
 ขนุญาต ถูกหญิงเห็นหนังสือพิมพ์ว่า ในงาน นายชวชีพหนังสือ
 เรื่องหนังสือพรรณนเอาไปให้เจ้าภาพทเมร หนังสือ นมรปกครองกับ
 เคียด เป็นเครื่องหมาย เจ้าภาพไม่ยอม ให้ แจกแต่ว่า มีการไต่สวน ต่อ ไป
 หนังสือ นนเป็นเรื่องอย่างไรท่านทรงทราบหรือไม่

จากหมายประจำตีปตาหระหม่อมฉันตั้งใจจะเขียนวิจารณ์หนังสือ
 ดทชกรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๘ ถวาย แต่เขียนมาถึงวันพฤหัสบดี ๒๕
 พฤศจิกายน ยังไม่หมดก่อนแรกตามทคิดจะเขียนถวายเป็นรายตีปตาหระ
 ต้องผิดตั้งคือคราวเมตจนจันทร์

ควรมีควรแต่จจะโปรด

ตั้ง ๒๖ กรกฎาคม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๐

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหิตถลงวันที่ ๑๘ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

เมื่อวันอังคารพระเจ้านกดับเข้าไป นำศพไปของประทานไปให้

ได้รับประทานพร้อมทั้งตัก ๆ ด้วยแต่ ครางน้อยมาก เห็นจะเป็น
ด้วยลักพอกไม้ห้ามไม่ยอม เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า ขอดวายบังคม
ฝ่าพระบาท

พระเสนตเกริ่นเรื่องมากที่ได้ออกมาเผ่า คยเอ็ดคะโรชกจรหยอด
พระยารัชฎามากตามเดยงให้ด้วย ตามที่ทรงพระเมตตาโปรดให้นายชิต
เป็นผู้นำ แต่แกไม่เอานั่น พอจะคาดได้ว่าแกไม่ต้องการไปชมสถานที่อื่น
งดงาม แกคงต้องการไปเที่ยวคบคุยกับเจ๊ก ๆ แปะ ๆ ซึ่งนายชิตคงไม่
สามารถนำได้ แต่แม้ว่าไปด้วยก็ไปชวง แกจึงไม่เอา

เรื่องทูตกระหม่อมชาย ประทานพจนานุกรม ศัพท์ภาษาชวาชุนดา
มตายุซึ่งทรงรอดบรมชนนีน ฉบับซึ่งประทานถึงเกล้ากระหม่อม ในตาย
พระหัตถ์ นำ มี ครุสับน ถึงพจนานุกรมอีกว่าไม่มีพจนานุกรมภาษาดีสัตฤต
จรดอบ มีแต่พจนานุกรมภาษาบาตของอาจารย์จตเดอรอยุเตมเดียว
ใช้ดูสอบเตา ๆ ไปกระหม่อมเองดางศัพท์ก็ไม่ได้ความแน่นอน ตามที่เกล้า
กระหม่อมขอพระบารมีฝ่าพระบาทเป็นทพง ให้ช่วยตรัสสั่งขอพจนานุกรม
ของอาจารย์โมเนียวตเดยมส์ด้วยตงใจจะส่งไปถวายนั้น หาได้กราบทูล
ให้ท่านทรงทราบไม่ ก็ดจะส่งด้วยความไวไม่ไห้ทรงทราบจนพจนานุกรมไป
ถึงพระหัตถ์ แต่เห็นจะเป็นไปไม่ได้ ได้รับตายพระหัตถ์ครุสับนมาคราว
เห็นจะตองกราบทูลให้ทรงทราบ

คำ โค้หตง เกด้ากระหม่อมมกส์าคญุฉาเป็นภาษาจน เพงจะได
ทราบว่าเป็นภาษามตายุ เจอจำเอาไปใช้เดียมมากมาย จนเข้าใจว่าเป็น

แต่เดิมเคยมาโดนกลั่นแกล้งอย่างหนึ่ง เรียบมาแต่ครั้งเดียวกัน ต่างทำไปตาม
คติของครูสอนอย่างหนึ่ง เขาอย่างหนึ่งไปอีกอย่างหนึ่ง พระคณาจารย์เห็นว่า
ชอบยิ่งนัก

ดีใจที่ทราบว่า ได้ทรงพระดำริในคำควรไม่ควรมาแล้ว และ
พระคณาจารย์ก็กว้างออกไปถึงคำควรไม่ควรนั้น แม้จะได้ใช้ โดยถูกต้องกับ
ความในหนังสือแล้ว ยังควรใช้แต่กับบุคคลที่จะพึงสั่งแก้ไขได้อีกด้วย
อีกนั้น เป็นลูกทวดตักตัก

ชาวในกรุงเทพฯ วนที่ ๒ ที่ ๓ เดือนหน้า จะมีการทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลร้อยวันพระศกัณฐ์พระเจ้า ได้ถวายหมายกำหนด
การมาด้วยฉบับหนึ่ง เพื่อจะได้ทราบฝ่าพระบาทว่ามรยาณการอย่างไรบ้าง
เมื่อวนที่ ๒๕ เดือนนี้ พระยานครราชสีมา บุตรพระยาตั้งหัดนี้
ถึงแก่กรรมได้โปรดนำศพให้เขา ไปเห็นหอนั่งเจ้าคณะมราชแก้ว ซึ่งเห็น
มาไม่รู้จักตรงแถวขงรู้สึกชอบใจอยู่มาก แล้วยังนึกประหลาดใจที่วาย
คณนียงมาจนถึงขนาดนี้ แล้วยังคิดว่าจะอยู่นียงต่อไปอีกไม่ได้นาน คงจะ
ถูกรอสร้างเป็นเรือนส้มยใหม่ ด้วยชาวเราไม่ชอบของเก่า ทำอะไรให้
เป็นของใหม่ที่สุดแล้วเป็นมหานามตา

ควรไม่ควรแล้วแต่จะ โปรด

ที่ ๓๐/๒๔๘๐

หมายกำหนดการ

พระราชกุศล ๑๐๐ วัน

พระศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธวัฒน

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ที่ตำหนักอรุณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

๒๔๘๐

นายกรัฐมนตรี รับบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธวัฒน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
เสด็จสิ้นพระชนม์มาได้ ๑๐๐ วันแล้วจึงโปรดให้กำหนดการพระราชกุศล
๑๐๐ วันดังรายการต่อไปนี้

วันที่ ๒ ธันวาคม เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์ไปยังตำหนักอรุณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ประธานคณะ
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงวางพวงดอกไม้ของหลวงที่หน้าพระศพ
แล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องมณัสการ พระสงฆ์ทรงสมศีล ๑๕ รูปสวด
พระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องทรงธรรม พระราชาคณะถวาย
พระธรรมเทศนาภคินท์ ๓ แล้วพระสงฆ์ ๑๕ รูปสวดคัมภีร์พรตคาถา จบ

แล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมกัณฑ์เทศน์ แล้วทรงทอดผ้า พระสังฆ
คณบดีดับปกรณ์ถวายอนุโมทนา

วันที่ ๓ ธันวาคม เวลา ๓๐ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ไปยังตำหนักอรุณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ประ
ทานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงพระเคนษาหารภาคศ พระสังฆ
คณบดี รูปรับพระราชทานฉันท์เสร็จแล้ว ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม
พระสังฆคณบดีถวายอนุโมทนาถัดจากตำหนักแล้ว ทรงทอดผ้าพระสังฆออก
๗๘ รูปดับปกรณ์ เป็นเสร็จการพระราชกุศล ๓๐๐ วันเพียงเท่านี้

การแต่งกาย

วันที่ ๒ ธันวาคม แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับราชอิสริยา
ภรณ์ พระบรมวงศ์ทรงสายสะพายขัตติยราชอิสริยาภรณ์มหากษัตริย์ชั้น
ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์สูงสุดอมเกล้าจอมสายสะพายชั้น

วันที่ ๓ ธันวาคม แต่งเครื่องแบบปกติ

ไว้ทุกข์ทั้ง ๒ วัน

โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้เป็นศิษย์ ในพระเจ้า
วรวงศ์เธอ กรมหมอดวงจันทร์พร้อม ส้มเต๋อพระสังฆราชเจ้า แต่งเครื่อง
ราวไปในงานพระกุศลต้นไต้

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๐

บ้านซันนามอน ปีนัง

วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทต ส้มเต๋จกรรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายนแต่
ตั้งเกิดความ ในตายพระหัตถ์ฉบับนั้น ไม่ใคร่รู้ถึงว่าจะเสด็จ ไป นครวัดกับ
สมเด็จพระพันวัสสา จึงเข้าใจว่าไม่ได้เสด็จไป ที่ชายดีศเรอบอกหม่อม
ฉันมานั้น ด้วยมีผู้ไปจาเพิ่มห้องในเรือภาณรังษี ซึ่งสมเด็จพระเสด็จกลับ
จากท่าเวียน (ราม) เมืองกำพง ไส้มากรุงเทพ ฯ บอกห่างฮัสต์เอเซียตค
ว่าสำหรับพระองค์ท่าน เพราะเหตุนั้นเข้จึงเข้าใจว่า ท่านจะเสด็จไป

เมื่อ ๒ ตีปีศาหะมานพระยาอนมาน ฯ เขาคิดว่าเนาเพลงยาว “รำ
พันพิลาป” ของสุนทรภู่ ที่เขาเพิ่งได้มาใหม่ส่งมาให้หม่อมฉันฉบับ ๓
เขาบอกว่าได้คิดส่งไปถวายท่านด้วยฉบับ ๓ เพลงยาวบทนี้ฉันจนแต่กระ
บจนกตอน คงรับว่า อยู่ในชนิดของสุนทรภู่อกเรื่อง ๓ ทงได้รู้เรื่องประ
วัตของแกชดเจนกจาเมอหม่อมฉันแต่งประวัตสุนทรภู่บางข้อ คือ พอพระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เสด็จราชยกถอยคสุนทรภู่ในบ่อก พ.ศ. ๒๓๗๘
นั่นเอง พอถอยคสุนทรภู่กับบวช (คงเป็นค้อยกถอยจะตีตค) บวชแต่
หมไปเที่ยวเตรดเตร่ชอนค้อยู่ทางเมืองเพชรบุรี เมืองกาญจนบุรี ไปจำ
พรรษาอยู่ตำบลสองพี่น้องแขวงเมืองสุพรรณ แต่ขมไปเมืองพิษณุโลก
เที่ยวหาแร่แปรชาค้อยู่กว่า ๕ ปี (ครั้นเห็นถ้อยความส่งขงขบ) จึงกลับ
ดงมาอยู่วัดราชบูรณะ อยู่ได้ไม่ช้าก็ตองถูกกำจัดจากวัดราชบูรณะ ครั้น
ขึ้นไปกรุงศรีอยุธยา (คราวแต่งพราศภู่เขาทอง) แต่กลับดงมาอยู่

วัดอรุณน้อยหนง ผู้หญิงมขรรดาศกคคน ๓ ชวนให้ไปอยู่วัดเทพธิดา
 อยู่ได้ ๒ พรรษา ก็เกิดความอะไรอีก ต้อง ทง วัด เทพธิดา ไปเมื่อปีชวด
 พ.ศ. ๒๓๗๘ เพลงยาวรำพันพิลาปแต่งพรรณนา ตอนที่มาอยู่วัดเทพธิดาน
 เต่าสื่อให้เห็นเหตุที่งนทรภู่อยู่วัดไหนไม่ได้นาน นอกจากที่กล่าวกันมาว่า
 เรื่องทอศุราไม่ได้ในเวลาแต่งกลอน ยังปรากฏในเพลงยาวบทที่ว่าไปอยู่
 ไหนพวกเจ้าชู้ "นักแต่งเพลงยาว" มักไปมาหาสู่ทั้งผู้ชายผู้หญิง และบ่น
 ในเพลงยาวว่าถูกพวกผู้หญิงชาววังหลอก แยกประพฤติก่ยวข้องกับ
 การประโคม โลกทั้งเป็นพระจึงตกได้ทั้ง ๒ คราวจนตงปตายได้ฟังพระองค์
 ดกษณา จึงอยู่ประจำที่แถวตงออกเป็นกฤหส์ถ์ ในเพลงยาวแก้ไขนาม
 แสงหลายแห่งแต่พอทายได้ พระตงหไตรภพ คือ เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระ
 อภยมณ เจ้าฟ้ากลาง ศรีตุงวรรณ เจ้าฟ้าป๋อ นางเทพธิดาจะหมายว่า
 กรมหม่นอบตงหรือใครอื่นตงตงยอยู่

เมื่อ ท่าน เด็ดจ ไปชวาคงได้ ไปทอด พระเนตร พพิภณตงถานท
 เมืองมขเคเวย ได้ทรงตงเกศหรือไม จากองทเขาเกบมทครภณตงชน
 ของทองเงนเขาทำจาหลอทประคุดอง ให้ตองเตนตดเดยวเดะ เขาออก ได้แต่
 เฉพาะตง และทในหองนนางคนเฝ้าอยู่ประจำเดมอ เมื่อหม่นอนนไป
 ยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้ไปเห็นทวกรษามทครภณตงใหม่หาชนตง ๒ แห่ง
 ทดอนคองเขากรษาเควองราชกกษณตงใจในหอง ๓ ทบ้อม "เตาเวอร
 ออฟ ดอนคอง" ได้ตงกระจกมตงกรงเทตงถอมวอบมให้คนเขาไปตงตง
 (คูนนเจ้าพระยาตงรศกค ๗ ได้ไปเห็นชอบใจ ให้จาตองมาอย่างชวาคย้อม
 เคยตงใจในหองเทตงพระทงบรมาราชตงตงคย่มโพพาร ท่านคองทรงจาได้)

ที่ในห้องเก็บเครื่องราชกกุธภัณฑ์มีคนเฝ้าอยู่เสมอ แต่พวกอังกฤษ
 เขาเคยกระซิบ บอกหม่อมฉันว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระมงกุฎต่าง ๆ
 เป็นคน ที่ตั้งให้คนคนนั้นเป็นแต่ของทาเดียม ของที่แท้เขาเก็บไว้ในที่นอก
 แห่งหนึ่งต่างหาก แต่การรักษเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ตอลอนตอหนึ่งไม่แข็ง
 แรงเท่าที่เมืองเดนมาร์ก เขาเอาวังเก่าแห่งหนึ่งดูเหมือนเรียกว่า "โรเด็น
 เบ็ค" Rosenburg Palace ที่ในกรุงโคเปนเฮเกน จัดเป็นพิพิธภัณฑ์
 สถานเครื่องราชูปโภคทั้งวัง แบ่งส่วนตามรัชกาล ห้องสำหรับรัชกาล
 ไทน์บรรดาของเครื่องราชูปโภคของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลนั้น จัดไว้ใน
 ห้องหนึ่ง หม่อมฉันไปเห็นเก้าอี้ของนลภักด้วยหวายตั้งอยู่คองหนึ่ง คด้ายกับ
 เก้าอี้หวายอย่างที่ชอบ ใช้กันทางตะวันออก ตามเขาว่าเก้าอี้อะไร เขา
 บอกว่าพระเจ้าคริสเตียนที่ ๕ (พระอัยกาของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาล
 ปัจจุบัน) ได้จัดสรรยศบนเก้าอี้ของตน ของฝีมือแต่แบบอย่างสร้าง
 ในรัชกาลต่าง ๆ ที่จิตใจนาตุมาก แต่ส่วนเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั้นเขา
 จัดห้องชั้นต่างห้องหนึ่งรักษาไว้ต่างหาก มีแต่ตุ๊กกระจุกโครงเหล็กแต่ระว
 เหล็กดอมรอบคองอยู่ต่างห้อง ที่มีชั้นผนังถ้ำกั้นรั้วไม่เป็นคอกได้
 สำหรับคนเฝ้าประจำอยู่ในคอกนั้น เขาบอกว่าแต่เดิมภพเฝ้าเป็นแต่คอย
 ตรวจตราอยู่ที่ประตู แต่ครั้งหนึ่งมีโจรปลดอมเป็นคนตามเฝ้าเข้าไปดพ้อได้ทศ
 คนเฝ้าดับแล้วเขาจึงจะเลิกเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เพื่อญมเจ้าพนักงาน
 มาพบทันใจจึงเอาไปไม่ได้ ตั้งแต่มีเหตุครั้งนั้นจึงจัดการระหว่งรักษาเครื่อง
 ราชกกุธภัณฑ์อย่างกวดขัน เช่นให้คนเฝ้าเฝ้าอยู่ในห้องมรดกดูกรงขวาง

หน้า มีใญ่ร้ายจุถึงตัวได้ง่าย ๆ แะวางสายลวดไฟฟ้าเป็นกดโกในห้อง
 นนมส์จชยทในหองคนเฒ่า กับทงมเครื่องเบ็ดไฟฟ้าชยทจรอบคุด ถ้าเกิด
 เหตุพอกคนเฒ่ากตส์จช หรือแม่คนเฒ่าไม่สามารทจระกตส์จช พอไครงตรจ
 รอบคุด ไฟฟ้ากเตนเข้าเลวของกดโกทำให้อุราชกกษณทจมหาชตงไปใ
 พนหมตในทนท ทงบิตประศททางชอกแะบอทให้สญญานถึงพนกงาน
 รักษาทอน ๆ ในบริเวณ ตลตจจนถึงสถานทไปตส์ข้างกายนอทด้วย พง
 เถ่าดูไม่น่าเชอ แต่ต่อมาหม่อมฉนได้เห็นในทงสอพนพชางครทงทง ว่า
 มพอกทองเทยวชางต่างประศทไปดูหองนทโดยไม่รู้ความช่า คนหนึ่งไป
 ชกชนลบรจจกกรจรอบคุดอย่างไรเบตปลกตเบ็ดให้ไฟฟ้าเตน ก็เกิดโกธาทด
 อย่าง เขาเถ่าให้หม่อมฉน พงจจเชอจว่าเป็น ความจริง เมื่อหม่อมฉนจค
 พพชณทจสถานจิงไม่เอาชองมหครภณทมาตงจจทเตยจ ด้วยเห็นจ
 จระรักษา ให้ปตจคภย ไต้ยาก แต่กระนั้น ก็ ยัง ถูกโจร ภายใน ถักฉัตร
 พระพทชตทงคคตงทงทราบชยู่แล้ว ไต้ทงทราบหือไม่ จ่าแผ่นทองค้ำ
 ททหมยจคพระมหาชาคเมืองไชยากถูกโจรลักไปหมตแล้ว

เรื่องวิจารณ์หนังสือธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๓๘ ตอนที่ ๒

แต่งมาถึงจนพฤหัสสศท ๒ ธันวาคม ยังไม่หมตทอน ขอประทานสค
 ค่อไปอีก

คจรมิคจรแต่จแต่จะไปรค

ธจ ๑๖ ๑๙๑๗

ดมฺคพจนานุกรมภาษาล้านนา ซึ่งทรงพระเมตตาโปรดจัดตั้ง
 ปรุทธานนัษพระระนองได้นำเขาไปส่งให้แล้ว เป็นพระเดชพระคุณอันเกล้า
 ได้มาพอดกับเวลาทศวรรษจึงไปถวายทุกกระหม่อมชายทีเดียว ได้ปลุก
 ตรองอย่างจาง ๆ เห็นเขาเพิ่มเติมอะไรต่ออะไร มากกว่าฉบับเก่าที่มอญ
 แต่งเป็นอันมาก พระระนองบอกว่าจะถอดอักษรออกมาในวันพุธ จึงได้ฝาก
 เงิน ๓๖ เหรียญ ๗๕ เซนต์คาหนังล่อนนตามบิต ให้เขาช่วยนำมาถวาย
 ฝ่าพระบาท จะได้ทรงจัดให้แก่มูล่ง หวังว่าบ้านนคงจะได้ทรงรับเงิน
 นพแล้ว

ในกากรที่ชายคิศ์ทูลมา ว่าเกล้ากระหม่อมจะตามเสด็จสมเด็จพระ
 พันจัตถ์ไปนครวัดนั้น เดิมทศวรรษสั่งให้ไปตามเสด็จจริง โดยินว่าไม่ได้
 คิวค้ำศตราจารย์เซเค็ดมา แต่ภายหลังทรงพระปราณณ์ว่าแก่แล้วไม่แข็งแรง
 คงจะเป็นประโยชน์น้อย จึงตรัสสั่งให้องค์ชานไปตามเสด็จแทน เกล้า
 กระหม่อมก็ไม่ค่อยไป

พระวิจารณ์หนังสืออักษรธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๓๕ ซึ่งโปรด
 ปรุทธานไปให้ตรวจก่อนหนังสือนี้ ได้ตรวจแล้ว ได้ทำบันทึกความเห็น
 ถวายมาต่างหากในบันทึกด้วย ในหนังสือฉบับนี้ฉบับนบานแผนกกล่าวได้
 เป็นลุ่มยกรงธนบุรี ทำให้หนักถึงการอื่นเป็นไปในเวदानซึ่งควรจะกราบ
 ทูลให้ทรงทราบ ไม่ใช่ได้เห็น เป็นแต่โดยิน ว่านายเฟโรจี้ ก้างตั้งเขียน
 อนุสาวรีย์ชุมหลอดงตาก โดยคำสั่งให้ทำเป็นเสาสูงเท่า พระปรางค์ วัดแจ้ง
 บนยอคเสาให้เป็นโตม ที่โคนเสาให้มรูปชุนหลอดงตากทรงม้า มีฐานเป็น
 คูนกะไดหนุน มีเงินสำหรับทาการนนอยู่แดง ๕,๐๐๐ บาท

มรายนาทะกราบทอดอย่างขอร้อง เกิดอาการห่มมไปบ้าน นาย
 ดงกาด (Lingat) เพื่อพบกับนายมาชาต (Marchal) ฝ่ายพระบาททรง
 รู้จักเขาเป็นใหญ่ในการค้ำของโบราณยุคทนครม เมื่อเกิดอาการ
 ไปเที่ยวทนน เขาตอหน้าหน้า โบราณสถานทนน เป็นเหตุให้รู้จักคุ้น
 เคยกันมา บคนออกจากถ้ำเขาตอเมืองไทย พกอยู่บ้านนายดงกาด
 เผอิญมาหยอดวัดเบญจมพิตรเกิดอาการห่มมจึงต้องหาอะไร ที่เคยกบจับ
 นมรูปฉายเป็นต้น ไปให้แก่เขาออกปากว่า ไม่รู้เลยว่าเมืองไทย (หมาย
 ถึงหัวเมืองด้วย) จะมื่ออะไรดูมากถึงเพียงนี้ได้กำหนดนัดพอออกจากเมือง
 ไทยเสียแล้ว จะอยู่อะไรต่อไปอีกไม่ได้ เสียใจมาก คิดว่าจะต้องมาออก
 กราบทูล กราบทอดเรื่องมากไปเสียแล้ว ขอบตั้งใจจะกราบทูล
 คือนายดงกาดเดนมพด เก็บพดไว้มาก มีพดยศตำแหน่งพระครุถึงสองเต็ม
 ซึ่งไม่ควรจะได้มาเลย ถ้ามว่าได้มาอย่างไรก็พดเต็มยศเลยไม่ได้ความ
 คชไม่บอก ในพดกพดหรือมพดเกา ๆ อยู่มาก เต็มหนึ่งเกิดอาการ
 ตกเป็นพดคาบคบอย่างพดพชรรม ตามแบบไมดา ทนมมไม่เหตอเป็น
 รูปมงกุฎไม่มจร โบพดห่มด้วยแพรดำ เขย่นลายด้วยสีเหตอของน้ำจะเป็น
 หรดาร เขย่นเป็นเมฆกอนเตก ๆ คุงดอกแพรฉะนหม มรูปคองพระธาอทศย
 หรือพระจันทร์ เทากบก่อนเมฆปนอยู่ในเมฆทางซ้ายคองหนึ่ง ที่สุดเบอง
 ถ้างมหนึ่งต่อขอม เขย่นจากะไรก็อ่านไม่ทัน นายดงกาดว่าเขาง่า เป็น
 พดเปรียญชั้นแรกในรัชกาลที่ ๕ นายดงกาดเห็นลัสมัทมครามงกุฎอยู่ แต่
 เกิดอาการห่มมยังสงสัย ในการคัพพัน คุระหว่างเวตาคอยนายมาชาต
 พอนายมาชาตดงมาหากตระมาลันทนากันเลย การคัพพันจึงไม่ได้ละเอียด

ได้แต่กราบทูลข่าวมาให้ทรงทราบเป็นเดาใจหนึ่ง ตั้งใจจะไปดูให้ถนัด
 ออกครึ่งหนึ่ง นายตั้งคาดวาเพื่อนเขาถาม ว่าทำไมจึงเก็บเอาผิดไว้มากนัก
 เก็บชกจาเมอชากก่อนเก็บเป็นพระครุ นายตั้งกาครุภาษาไทยดีมาก เขา
 กฎหมายที่แก้พมพจนมาให้เต็มหนึ่ง คัดจากกฎหมายตราสามดวง
 จำเพาะลักษณะเบ็ดเสร็จ แต่งคำนำตงข้างหน้าเป็นภาษาไทยไพเราะดี มา
 กนเคยงขนมเบองทบ้านปลายเนิน ทราบเขาว่าเป็นของทายากกตมใจ
 พุดอ้างว่าในเรืองขุนช้าง ขุนแผนมีว่า สร้อยฟ้า ศรีมาตาทำขนมเบอง
 ศรีมาตาทำได้ สร้อยฟ้าทำไม่ได้ เพิ่งมาทราบได้กนเขาได้จำขนมเบอง
 เป็นอย่งน เกิดากระหม่อมกัประหตาดใจมาก ที่แก้ได้อ่านหนังสือไทย
 จนตงเรืองขุนช้าง ขุนแผน

จะกราบทูลข่าวอันพึงเศร้าใจว่า พระยาประคิษฐือมรพิมาร
 (จิต อิศรศักดิ์) ถึงแก่กรรมเสียแต่โดยบังเอิญ ว่าให้มีอากวแน่น
 หาหม่อมมาแก้กไม่ทัน พระยาอุดมพงษ์เพญ์ส่งจดช่วยจัดการศพ

กกรรมคือรแต่กแต่จะโปรด

พรหม

x

x

x

บันทึกการตรวจพระวิจารณ์

หนังสือลทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙

ได้ตรวจพระวิจารณ์หนังสือลทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙

ท่อนที่ประธานไปให้ตรวจนั้นแล้ว ในทางข้อความเห็นชอบว่าถูกต้องทุกข้อ
แล้วเพราะฉะนั้นก็เห็นแต่ทางโดยคำบอกษรซึ่งจะพึงกราบทูลตามความ
เห็นดังต่อไปนี้

(๑) ในหน้าต้นคาบหน้า ๒ ตอนต้นมีความว่า "วันศุกร์เดือน ๓๒
แรม ๖ ค่ำ จดศักราช ๓๓๕๒ ปีชวดโตศก (พ.ศ. ๒๓๒๓) เจ้าพระยาจักรี
รับสั่งได้เกล้าว่า ขนบธรรมเนียมราชการทุกอันเหมือนให้ (ข้าราชการ
การขอพระราชขอ คือ เจ้าพระยาศรีธรรมมาชราช เจ้าพระยาราชายะรทกษ
เจ้าพระยาราชนายก เป็นต้น กับพระยา พระ หาดวง หมื่น พน ออกทนาย
คน ตลอดจนนายห้างได้มขนบมาดแต่ก่อนเป็นหลักดี รวมเป็นจำนวน)
คนเก่า ๒๐ คนมาพร้อมกัน ณ โรงพระแก้วมรกต บอกขนบธรรมเนียม
ราชการตามอย่างแต่ก่อน" นั้นเห็นจากรูปโฉมของตัว ไม่ก่นก่นกับ
กันออกจวงเตบ หากว่ากลบคำเสียดังที่เขียนแก้ด้วยตัวแดงไว้จะผิดกัน กับที่
ได้พินทุเขาไว้ข้อ ๒ แห่ง เห็นไม่ชอบที่ควรจะได้

อนึ่งมีความเห็นเป็นใจขอต่อความที่ทรงพระวิจารณ์ไว้ว่า ขนบ
ธรรมเนียมที่เอามาแต่งตำรา ดเหมือนตั้งใจจะเอาระเบียบครั้งรัชกาล
พระเจ้าบรมโกศมาตั้งเป็นตำราเหมือนเห็นว่าจาดองเป็นเช่นนั้นอยู่เอง เพราะ
ราชการแบบกแผ่นอยู่ในรัชกาลนั้น ซึ่งพวก "คนเก่า" จะพึงทราบได้
เหมือนนั้นขอไปกพินความวิคตาดมากจนกขยบยอย แต่เป็นความเห็นอัน
เป็นพดความ ไม่ควรเขียนเข้าไป เท่าที่ทรงพระวิจารณ์ไว้จนพอแล้ว

(๒) ในหน้า ๓ คาบหน้า ๕ ทรงวินิจฉัยในภักท ๒ แบ่งความไว้
เป็น ๓ ข้อ ข้อ ๓ กับข้อ ๒ นั้นเขียนรอยขีดกันไปกับข้อความทงปวง แต่

ข้อ ๓ นพรอคงเบเนตอมใหม่ เห็นว่าเป็นการเขียนดกตน้อย ควรเขียนข้อ
๓ กับข้อ ๒ คงเบเนตอหนึ่งใหม่ข้อหนึ่งเสียเหมือนกัน

(๓) ในหน้า ๕ เขียนชื่อเจ้าพระยาจักร์ตกด้วย การนค ควรเป็น
ดงน “เจ้าพระยาจักร์ของครกษ สมนายกอัครมหาเสนาบดี อภัย
พรยปรากฏมพาคู” สดชอควรตงพินพุดด้วย ให้ได้ระเบียบกนกับตง
ไว้แล้วในคนี้ข้อ

(๕) ในหน้าเดียวกันตรงความว่า เสนาบดีกระทรวงอนกเป็น
ดกษณระอย่างเดียวกัน ตามเงินแดงเป็นคากัก ดวยตงดัยคว ทานอง ฉาจะ
ควรใช้ใบในความชงกลดางตงเลี้ยงมากกจาในทออย่างน

อนงมคความเห็นว่า สำนคราที่ตรัดข้างถึง โดยพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวควรให้หาว่าพระบาทนพ ที่ใช้คาคอพระนามว่า
พระบาทว่าเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น นกกาทำผิด ไม่ควรตงคานน
แตรคานนคเป็นคาคใหม่ ไม่ใช่ตงไปตามธรรมเนียมโบราณ แมครง
เจ้าพระยาบดินทรเดชา ก็คงเบเนสำคราเจ้าพระยาจักร ถึงเจ้าพระยา
บดินทรเดชา ไม่มีคาคเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยค้อ แต่ก็เป็นการเก้ออัน
ดองมาแตร ผิดกเป็นผิด ไม่ใช่ทางทจจะพงแกไซอะไรในทน หรือจะทก
ไว้เสียหน้อยก็ตั้งแต่จะโปรด

ควรมีควรตั้งแต่จะโปรด

พรส

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๕ ธันวาคม กับชนบัตร
ค่าพจนานุกรมภาษาล้านช้างเผือกแล้ว ได้ให้หญิงเหต้อเอาชนบัตรไปใช้
ได้ใบเสร็จมาขอจ่ายส่งไปถวายแล้ว

พิตพระทนายแดงภาคถวายทอดพระเนตร แลอย่างว่าเป็นพดด้วง
เปรียญครึ่งรัชกาลที่ ๕ นั้น พิศารห์ตามลักษณะที่ทรงพระชนนา หม่อม
ฉันเห็นว่ามีไรพดด้วงเปรียญรัชกาลที่ ๕ หรือรัชกาลไหน ๆ หมด ใน
วังของพดด้วงเปรียญมีปรียายเป็นหลักฐานดังจะพูดต่อไป

เมื่อรัชกาลที่ ๓ ยศ เปรียญ ช่าง ถาดหัด แด เป็น ๓ ชั้น เหมือน
อย่างครึ่งกรุงศรีอยุธยา เปรียญเอก มีคณาบรู้อบได้พระสุตรพระฉนิย
แดพระบรมคตบิฐก เปรียญโท สอบได้เพียงพระสุตรกับพระฉนิยบิฐก
เปรียญตรี สอบคณาบรู้อบได้เพียงพระสุคตบิฐก ในหนังสือพงศาวดาร
จึงเรียกแต่ว่า เปรียญเอก เปรียญโท เปรียญตรี ครั้นลงรัชกาลที่ ๒
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (มี) คัดระเบียบแปลพระปริยัติธรรมถวายใหม่
แบ่งชั้นเปรียญเป็น ๕ ประโยค ชั้นเปรียญจึงกลายเป็นนับตามประโยค
แต่นั้นมา

พดด้วงกมแบบมาแต่กรุงศรีอยุธยา พิศารห์ลักษณะพดด้วงแบบ

เก่า ดูเหมือนพระทมิฬตำแหน่งในการบังคับบัญชาคณะสงฆ์ เช่นพระราช
 คณะลงไปจนฐานานุกรมจะถือพัดแพหรืองาดำน เปรี๊ยะเป็นแต่ทรงคุณ
 วิเศษเฉพาะ ควถอคาตบตร ขดบทอง อย่างเดียวกันทั้งที่เป็น พระและ
 ดำมเนร หม่อมฉันตั้งนินษฐานว่าพัดเปรี๊ยะอย่างทีถ่ายแบบคาตบตร (พัด
 ใบคาต) มาทำเป็นพนแพรมเต็มแฉะขดบทอง อาจจะได้ชนเมื่อจักรเบียบ
 แผลหนึ่งต่อในรัชกาลที่ ๒ หรือมณเฑาะพเกิดชนในรัชกาลที่ ๓ เป็นแพ
 เพราะมีรูปพัดเปรี๊ยะ อย่างพนแพรเขียนไว้ด้วยกนกกับรูปพัดยศอย่างอื่น
 หดง บานประศุพระอโศกอดพระเชศพน พิจารณาดีพัดยศเปรี๊ยะ
 ทีเขียนไว้บนผลกกับพัดเปรี๊ยะชนหดงแต่ทแพรชอบกับ แพรพนพัดเป็นต่าง
 กัน เมื่อพัดพนแพรมชนเห็นจะพระราชทานแต่พระภิกษุ ดำมเนรจึงคง
 ถอดคาตบตร-ขดบทองอยู่อย่างเดิม ในรัชกาลที่ ๔ คงใช้พัดเปรี๊ยะ
 ตามแบบรัชกาลที่ ๓ ต่อมา แฉะหม่อมฉันตั้งนินษฐานว่าในรัชกาลที่ ๔
 ก็เห็นจะยังไม่ได้กำหนดดีพัดยศให้ต่างกันตามประโยค เพราะปรากฏว่า
 เมื่อรัชกาลที่ ๔ ถ้าทรงพระราชดำริว่าเปรี๊ยะของคโศทรวงคุณวิเศษเช่น
 เทศนิตเป็นต้น ก็พระราชทานพัดพนใหม่คหรือคาตให้ถือโดยมิได้เอาชน
 ประโยคเป็นเกณฑ์ ดังเช่นมหาฤทธิศวคธาขบรณ (สมเด็จพระพุทธ
 ไชยจาร์ยวดีอรุณ) และพระมหาเนตรวัดโสมนัดงหาร (พระอินทร
 ชรรณบริวัตร) เป็นตัวอย่าง หม่อมฉันขอเป็นดำมเนรได้เคยเห็น
 เปรี๊ยะถอดพัดยศรัชกาลที่ ๔ ด้วยโปรดให้ทอดพระกรฐินหดงทวดคถ
 คารามเมืองเพชรบุรี เห็นพระมหาต้นเปรี๊ยะ ๔ ประโยครัชกาลที่ ๔
 ถอดพัดยศเปรี๊ยะ พนดัดแฉะ ขอบดงาบเหมือนอย่างเช่นเขียนไว้ที่ วัดพระเชศ

หม่อมฉันได้ส่งวิจารณ์หนังสือลลิตทศวรรษนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙
มาถวายพร้อมกับจดหมายฉบับนอกท่อนหนึ่ง นับเป็นท่อนที่ ๒

กรรมก็กรรมแต่จะใคร่โปรด

อภัย ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

วิจารณ์หนังสือลลิตทศวรรษนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙
(ท่อนที่ ๒)

๓. ว่าด้วยกระบวนเสด็จประพาส

ตำรา ในสมุด เต็มตง ค้นด้วย ลักษณะ การเสด็จ ประพาส อย่าง
“มิได้ประทับแรม” หมายความว่าเสด็จประพาสแต่กลับพระราชวังในฉันท
นุชเอง พรรณนาลักษณะกระบวนต่างกันเป็น ๕ อย่าง คือ กระบวนเสด็จ
“ทางชลมารค” (ไปทางลำน้ำ) อย่าง ๓ เสด็จไปทางบกด้วย “กระ
บวนราช” (เดินเท้า) อย่าง ๓ ด้วยกระบวนช้าง อย่าง ๓ ด้วยกระบวน
ม้า อย่าง ๓ กระบวนแต่ละอย่างก็พรรณนาในตำราให้เห็นว่าเป็นอย่างไร
เต็มตำรา เพราะจำนอนผู้คนและพาหนะที่กำหนดมากมาย การเสด็จ
เต็มตำราย่างยาวนาน ๆ จนมีสักครั้งหนึ่ง เช่นเสด็จไปพระราชทานพระ
กุสินเป็นต้น ถ้าเสด็จไปทางใกล้ ๆ หรือเป็นการค้อมมโหฬารเตรียม
น้อย หรือที่เสด็จประพาสอย่าง “เที่ยวเล่น” ก็คงลดกระบวน
ให้น้อยลงตามสมควรและตามพระราชอัธยาศัย กระบวนเสด็จทางบก

๓ อย่างหนึ่งนั้นพื้นฐานว่า ถ้าเสด็จไปไหนใกล้ ๆ คงใช้กระบวนราบ ถ้า
 เสด็จไปทาง ไกลหรือเสด็จไปในเวลายืดค้ำ (เช่นเสด็จพระนารายณ์
 เสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าที่เทวสถาน ดังกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร)
 เสด็จกระบวนข้างถ้าเป็นการเสด็จไปอย่างขี้จุ่มพันทนต์จนกระทั่งมา ยังมี
 คารากกระบวนแห่เสด็จครั้งกรุงศรีอยุธยาทาง กระบวนทางบกแต่ละ ทางหน้าเป็น
 กระบวน ไทใหญ่ยง กว้างค้ำราทพมพ ในสมุคเตมนพรากฏอยู่อก เรียกจา
 “กระบวนพยุหยาตรา” ดังกระบวน “เพชรพวง” ซึ่งมคาร์ทาเขียน
 เป็นรูปภาพไว้แต่กระบวนแห่เสด็จเทียบพระนครในงานราชาภิเศก (ค้ำรา
 เหน่า นมอยู่ในหอพระสมุค ๑) กระบวนแห่พยุหยาตราอย่าง ไทใหญ่นั้นคน
 มากถึง ๓๐,๐๐๐ จัต “วัง” กระบวนย่อมาจากเสด็จไปจากสงคราม มี
 ใช้สำหรับเสด็จประพาสโดยปกติ

ค้ำราเสด็จ ประพาสที่ พมพ ในสมุคเตมน ไทเป็น แบบ แผลใน กรุง
 รตนโกสินทรคตมา เป็นแต่แกไรตดหยอนหรือเปดยนแปดงบางตามกาดระ
 เทศะ เพราะฉะนั้นในฉนจดยรายการทจระกต่างค่อไป จะเป็นแต่บอกอธิบาย
 บางอย่างให้อ่านค้ำราในสมุคเตมนเขาชดชน

ลักษณะกะเกณฑ์กระบวนแห่

การกะเกณฑ์กระบวนแห่เสด็จ ตามประเพณีค้ำโบราณมามหตค
 ดงน คอ พระเจ้านมคนจจะเสด็จไปไหน ค้ำรัสตั้งเจ้ากระทรวงอง หรือ
 ถ้าเป็น การคดจนก ค้ำรัสตั้งมหาดเล็กหรือใครอนทอยู่รับ ใช้ ไทค้พระองค
 เป็น “ผู้รับสั่ง” ไปบอกกระทรวงอง เจ้าพนักงานกระทรวงองเขียนบัตร

หมาย เรียกว่า “หมายรับสั่ง” ส่งไปยังกระทรวงมหาดไทยหัวหน้า
ฝ่ายพลเรือนฉบับ ๓ กระทรวงกตมาโหม หัวหน้าฝ่ายทหารฉบับ ๓
กระทรวงทั้ง ๒ นั้นแยกรายการตามหน้าที่กรมต่าง ๆ เขียนบทหมายย่อ
เรียกว่า “คัตหมาย” ส่งกระเกณฑ์ไปยังกรมนั้น ๆ (หมายรับสั่งเช่นว่ามี
ตัวอย่างอยู่ในหอพระสมุดฯ ในพจนานุกรมชื่อเขียนกระดาตเพดาหรือสมุด
ดำที่ได้มาจากกระทรวงมหาดไทย) ในกระทรวงมหาดไทยและกระทรวง
กตมาโหมมีหัวพันกับนายเวรเป็นพนักงาน คัตหมาย และ ออกหมาย ย่อย
กระทรวงละ ๔ เวร กำหนดหน้าที่ต่างกันตามประเภทการ กระทรวงมหาด
ไทยพันพาดนุราชเป็นหัวหน้า นายแก้วนครสวรรค์ นายเวรเป็นพนักงานส่ง
เกณฑ์ต่าง พันเอกอภัยราช กับนายจวงหรือจางเป็นพนักงานส่งเกณฑ์
มา พันจันทนุมาดกับนายชำนานญกระบวนเป็นพนักงานส่งสำหรับทำทาง
พันพุดมอนุราช กับนายรัตตรงจพดเป็นพนักงานส่งเกณฑ์คน กระทรวง
กตมาโหม พันพรหมราชกับนายฤทธิรงค์อรุณ เป็นพนักงานส่งจ่ายเครื่อง
สรรพยุทธ พันเทพราชกับนายวิสุทธมณฑลเป็นพนักงานส่งทำดาหนัก
พลับพลาและธนูวนหน้า พันเทพราชกับนายจำเนียรดำรงพลเป็นพนักงานส่ง
เกณฑ์คน ถึงเวลาจัดกระบวนหัวพัน ๘ คนพนมหน้าทเป็นผู้ตรวจกระบวน
๕๕ ทเกี่ยวข้องหน้าทแผนกของตนด้วย จึงมรชอในคาราทพมพ ในสมุดเดมน

๔) กระบวนแห่เสด็จทางชลมารค

กระบวนแห่เสด็จทางชลมารคใช้ “เรือยาว” อย่างโบราณยังใช้
ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนวนรัชกาลที่ ๗ คนชั้นหลังได้เห็นรูปและลักษณะ

เรือยางแบบต่าง ๆ อย่างโบราณอยู่โดยมาก ไม่ต้องพรรณนาดลักษณะ
 เรือให้ยดยาก เรือยาดำหรับแต่เจ้าพระเจ้าแผ่นดิน เรือหวงมี ๒
 ประเภท ประเภท ๑ เป็นเรือสำหรับกระบวนพยุหยาตราเช่นเรือพระที่นั่ง
 “กิง” (มเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์เป็นต้น) ตั้งขบขก (ในภาพ
 เหนือของเจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์ว่า ตั้งราชคฤหจกรมขแต่กันยากม) เป็นท
 ประเภทกลางดำ และเรือ “เอกชัย” เรือ “รูปสัตว์” ซึ่งเป็น
 กระบวนนำ อีกประเภท ๑ เป็นเรือสำหรับแต่เจ้าทางขตมารคอย่างดำมัญ
 มเรือพระที่นั่ง “ศรี” พระที่นั่ง “กราบ” มีกนยาเป็นทประเภท กับเรือ
 ตั้งเรือกราบแต่เจ้า เช่นทพรรณนาไม้ส้มุดเล่มนกระบวนแต่เจ้าทาง
 ขตมารค ไม้ส้มัยกรงรัตน โกสินทร์ ก็คงอย่าง แบบเก่าเหมือน กับเช่น จำไพ
 คาราน โดยมาก แต่มทยตกนบางแห่ง จะกดำจฉนฉนยแต่ชอทยตคกน
 ฉาดยตามหน้าส้มุดตทชกรรมเนยมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๔ ฉบับหอพระสมุดฯ
 พมพเมอ พ.ศ. ๒๔๒๐

หน้า ๒ ทเรียกเรือพระที่นั่งว่า “ศรีลังกหลาด” คำนี้ (ในหนังสือพงศาวดารกใช้) หมายความว่าอย่างไร (เรืออย่างนี้เรียกกันในชั้นหลังแต่ว่า “เรือศรี” มีเค้าเงื่อนจาแบบเรือขอมแต่โบราณ เรือใช้กันในอาณาเมือง เขียมราชู กยงทารูป หังเรืออย่างเรือศรีอยู่ จนบัดนี้ แมเรือกังกเป็นแบบเรือขอม ด้วยมตายจาหตกรูปเรือปรากฐอยู่ทปราดำทหินบายนหรือนครวัดแห่งใดแห่งหนึ่ง) เหตุใดจึงมีคำ “ลังกหลาด” อยู่ข้างท้ายถ้าหมายความว่าเพราะดาดหลังคากนยาด้วยลังกหลาดใช้ ในกรุงศรีอยุธยา กนจาจะมี “เรือศรี” อีกชนิดหนึ่งซึ่งหลังคากนยาเป็นแต่กระแจะไม่ใช่

ตั้งหัดดาตาด ครั้นมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ให้ตาดหัดดาภักดี
ด้วยตั้งหัดดาตาดทุกตำ จึงตั้งตั้งหัดดาตาดคงเรียกแต่ว่าเรือศรี

หน้า ๓ (แต่บันทึกที่ ๓ จนบันทึกที่ ๗) ว่าด้วยข้าราชการ
ตำแหน่งตงเรือพระที่นั่ง ความที่เขียนในตำราว่า หัดดาหมื่นทรอนายเด
มหาดเล็กคน ๓ กับกานนพระแสงบันทึกคน ๓ “ตงหน้าเรือพระที่นั่ง
เทียบกับประเพณีขมทอง (เมื่อฉบับเป็นราชองครักษ์ในรัชกาลที่ ๕ เคยตง
เรือพระที่นั่งตามเสด็จไปกรุงหยดาลัย) ราชองครักษ์กับจางจางหัดหม
มหาดเล็ก ๔ คนตงเรือพระที่นั่งนางเมื่อย ในกนิยา กานนพระแสงบันทึก
อยู่นอกมานข้างหน้ากนิยา แต่ข้างนอกกนิยาท้ายเรือพระที่นั่งนั้นไม่ได้เอา
ใจใส่พิจารณา แต่คาดจำนวนว่าราว ๔ คน มีอาตักษณด้วยคน ๓ ตกต่าง
ในตำราว่ามีแต่มหาดเล็กคน ๓ กับภษามาตา คน ๓ และ ๒ คนนั้นคือพาย
เรือด้วย ชื่อนให้เข้าใจว่าเรือพระที่นั่งศรีตั้งหัดดาตาดคงกรุงศรีอยุธยา
ขนาดจะย่อมมาก

หน้า ๓ (แต่บันทึกที่ ๘ จนบันทึกที่ ๓๐) ถัดจากเรือพระที่นั่ง
เรียกว่า “ทองแถมหน้า” ๒ ตา เป็นเรือ “บ้านใหม่ขมทองตั้งเรนทร
ต” ๓ เป็นเรือ (บ้าน) “โพธิ์เรียงขมทองออกยี่เสนา” ๓ ตา
ในกระบวนเสด็จมเรือพระที่นั่งศรีตั้งหัดดาตาดเป็นตำทรงตำ ๓ และเป็นพระ
นั่งรองตำ ๓ แต่เหตุใดจึงมเรือพระที่นั่งที่เรียกจาทองแถมหน้าออก ๒ ตา
อธิบายขอมให้เข้าใจในกระบวนเสด็จทางน้ำในสมัยกรุงรัตนโก
สินทร์ มีเรือหน้าหน้าเรือพระที่นั่งตำทรง ๒ ตา แต่เรียกจาทอง “ตั้ง
ต” (ความหมายว่าสำหรับตงเรือพระที่นั่ง) มชื่อเฉพาะจาทอง “เรือ

และโพธิ์เรียงเป็นผืนพวยเรือคชกนพกนาจะเบบดวยพวกรชาวบ้านทง ๒ นพ
 ขำนาญการพวยเรือ จึงให้เป็นพดพวยเรือทงคชก กงเดือกส์รกกนมาทก
 กราอ แต่ชอทในคารารเรียกจว "เรือพระทง" และเรียกชอจว "เรือ
 ทองแขวนฟ้า" เหมือนกนทง ๒ ถานน คิดไม่เห่นจวจะเป็นเพราะเหตุใด
 จจว "คนเกา" ทบอศคารารเขาใจผดกไมมหดกทจจะอangkคกาน ไตแต่
 ดองเตาเรือพระทงทองแขวนฟ้า ๒ ตำตามเคาทมในเรืองพงศำจคาร
 จวกรงทงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเรือเรือ ได้ตามเรือลำเกาพระยา
 จมจันตทจจะหนีไปเมืองเขมร เสด็จไปทบทปากนจาพระยาทรงยงพระแสง
 บันตอสูกับพวกรพระยาจมนต จนลำเกาได้มเด่นไปออกทะเล เรือ
 พระทงจะตามออกไปไม่ได้จงเสด็จกลับ ออกกรงทงเมอค่อสูกองทัพ
 เขยงใหม่ทดาบดป่าโมกชน้อย สมเด็จพระนเรศวร ๑ กับสมเด็จพระเอกา
 ทศรททรงเรือพระองคระดายพระแสงบันรบชาคกชงอยู่บนบก สมเด็จพระ
 พระเอกาทศรทเห่นดูกับนชาคกยงเรือสมเด็จพระเชษฐาหนามาก จงเอา
 เรือดาททรงเองเขาบงเรือสมเด็จพระนเรศวร ความในเรืองพงศำจคาร
 ตอนทจจล่อให้เห่นจวน่าจะมีเรือเรือเป็นเรือพระทงสำหรับทรงเจดตาเสด็จ
 เขารบพงเอง และมี ๒ ตำ ในเจดตาออกปล้นคายชาคกเมอพระเจ้าหงส์จวค
 มาดอกรงกเห่นจทงเรือเรืออย่างน อาจจจะให้เรียกจว "เรือแขวนฟ้า"
 (หมายคความจวเรือเห่นบินในอากาศ) ครนเสด็จมยมหาดงครามแล้ว
 จงให้บคทองคบแต่งให้งดงามเขาเขาหนาทเรือพระทงดาทงในกระบวน
 แห่เสด็จทางชดमारก จงเรียกเรือพระทงทองแขวนฟ้าทงคู แดจเตย

ไซ้เป็นแบบต่อมาในรัชกาลอนเมอภายหลัง แต่จะเปลี่ยนเป็นเรือดงคชก
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือมาเปลี่ยนต่อภายหลังไม่ได้ ความมาน โดย
เดาทงหน อาจจะมีตกเป็นได้.

x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๓ ธันวาคม ๒๔๗๐

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

ในตายพระหัตถ์ครั้งถึงสุนทรภู่ คิดคะเนที่ท่านสุนทรภู่ ทงเหนือทงคชก
จะมุดอยู่ที่ปากเทพาน ความประพฤตเห็นจะเสมท เป็นอย่างคัมภรของคชก
เองไม่ได้ จะอยู่โตกแต่อาศัยพึ่งบุญผู้มบุญ ด้วยคนเกรงบุญของท่านผู้ม
บุญ ไม่กล้าทำอะไรแก่สุนทรภู่ได้ ผู้มบุญพอใจที่จะปกครองไว้ก็เพราะ
มีปากตเทพานเอง

ในตาย พระหัตถ์ ครั้งเสด็จ การที่เขาดง เกรของ มหิศรภักดี ออก
กนททางประเทศตามที่ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเห็นมาโดยพิสดาร เชื่อกว่า
พระดำรัสถึงเรื่องนั้น โดยทรงพระปรารภ มา แต่หนังสือ พมพดง ขาดดำเรา
จะจัดออกแก่เขาบางเป็นเหตุ จึงจะกราบทูลความเป็นไปในเรื่องนั้น ให้
ทราบฝ่าพระบาทเท่าที่รูมา การออกดมหิศรภักดี ขนพเป็นความคิดของ
สมาชิกแห่งกรรมการ อันเป็นผู้อยู่นอกพระราชฐาน ซึ่งในบัดนี้ ใน
พระราชฐานดำเนินการด้วยคณะกรรมการ ข้าราชการในพระราชฐาน

ก็กักตักทมิไม่ให้เห็นแม้จะเปิดให้ดูเห็นบ้างดวงเวดกาก็เห็นแต่มี ๆ คดบัง
 คดบังคดบังคดบัง เป็นทางช่วยให้รู้สึกกักตักทมิของชน จึงเก็บไว้ในที่มืดมิด
 ให้รู้สึกมากดวงเมยใดเห็นรูด ๆ ส่วนทางชาวตะวันตกนั้น เขาเดินทางตัก
 แต่งรูปศกักตักทมิให้สักโสังคางาม ทำความบีบให้บังเกิด แดงกเดอมใส่
 พาใจให้มบถอใดเหมือนกัน เพราะเหตุที่เดินชยคนละทางอย่างนั้น ท่าน
 ศักดิ์ตราจารย์เป็นชาวตะวันตกจึงไม่เข้าใจในทางข้างตะวันออกของเรา

เรื่องทรงพระวิจารณ์ตักทมิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๓๘ นั้นเป็น
 ของแห่ง ทรงมเวดาง่วงเมยไว้ก็ค่อยทำไป ไม่จำเป็นตองทำอย่างเร่งรัดตง
 มกาทนตจนทกของให้แล้ว หนังสือฉบับนั้นมิไรไม่เคยอ่าน แต่เป็น
 ธรรมดากการอ่านหนังสือที่เข้มแก่นสาร แม้อ่านหนแรกก็ได้ความรู้อะไร
 ตามสมควร ใช้ว่าอ่านออกหนักตองที่ตามจะแปล่าจากประโยชน์นักหาไม่
 ย่อมได้ความรู้อะไรใหม่เพิ่มจนทกที่ อ่านคราวนี้ก็ได้ความรู้อะไรอีกหลาย
 อย่าง เบนตจนวาเทียบประจกณิต เราเข้าใจกันตยจนเป็นวาเทียบทตด
 เงิน แต่ในหนังสือพนมทรวงจุดเทียบประจกณิตพนนตจย เห็นไปได้แก่
 เทียนตหนังสือ ส่วนเทียบชระมจนเรียกจาเทียบตของพระหัตถ์ ส้มคจว
 อย่างยง

ที่กรุงเทพฯ ขณะนั้นงานมาก ส่วนทางราชการ ณ วันที่ ๓๐
 มีเบ็ดตภาผู้แทนราชจว และ ณ วันที่ ๓๓ ที่ ๓๒ มีพระราชพชดของ
 รัฐธรรมนูญ รายละเอียดแจ้งอยู่ในหมายกำหนดการ ซึ่งได้ถวยามา
 เพอกราบฝ่าพระบาทด้วยนแล้ว ส่วนทางนอกราชการจัดการตของทตของ
 สนามทตจว และจตมิ "แฟ"^(๑) ที่ส่วนตราชญรมย์ นอกรจากจตในส่วนแล้ว

(๑) กือ Fair

ยังมีตบถนอกต้องด้ายคอดนดนามชยแต่ทศอกกับถนท่ายจงไปถึงทศอกกับ
ถนบารงเมือง รายตะเอียดเป็นอย่างไร เกตากรหม่อมมจะพรรณนา
ถวายไม่ได้ถจนเทาทนงสอพมพ ซึ่งคงจะได้ทศอพระเนตรทราชผ้าพระ-
บาทดัดแดง จมมงานตงแตงนท ๘ และต่อไปเป็นงานกวนกตมเสยแดง
แจงอยู่ ในทนงสอพมพ

จะกราบทงชางให้ทงทราชว่าตางวลักอกมาเสยแดงแตงนท ๕
เคอนน เสยตายเหตอกน เรอคงจะมทนงสอมาถวายพระกศดแต่ผ้า
พระบาท

ควรมคจรวแต่จจะไปรด

พร

x x x

ที่ ๓๓/๒๔๗๐

หมายกำหนดการ
พระราชพิธีเปิดประชุมสมัยสามัญสภาผู้แทนราษฎร
แห่งราชอาณาจักรสยาม
พุทธศักราช ๒๔๗๐

นายกรัฐมนตรี รับผิดชอบชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
เนื่องจากพระราชกฤษฎีกาดงนท ๒๓ พุศัจกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐

เรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญตามความในมาตรา ๓๐ แห่ง
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม กำหนดการเปิดประชุม วันที่ ๓๐
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จะไปเปิด
ประชุมโดยมีกำหนดการดังนี้

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พนักงานจัดพระที่นั่งอนันตสมาคม พระ
ราชวงศ์ศุภราช เป็นที่ประกอบการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
สมัยสามัญ

เวลา ๓๔ นาที ๕๐ นาที คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไป
ยังพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวงศ์ศุภราช เข้าสู่อังประชุม ประธาน
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงอ่านสุนทรพจน์เปิดประชุมสภาผู้
แทนราษฎรสมัยสามัญ ในพระปรมาภิไธยแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
แล้วเป็นเสร็จการ

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบเต็มยศ สวมสายสะพายขัตติยราช-
อิสริยาภรณ์มหาจักรี หรือสายสะพายราชอิสริยาภรณ์ชั้นางเผือก

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ที่ ๑๒/๒๔๘๐

หม่ายกำหนดการ

พระราชพิธีฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

พุทธศักราช ๒๔๘๐

นายกรัฐมนตรี รับบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า
พระราชพิธีฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนั้น โปรดให้
กำหนดดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๑ ธันวาคม พนักงานพระราชพิธีเชิญพระพุทธรูป
ชัยวัฒน์ไปประดิษฐานพร้อมด้วยฉบับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
สยาม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวงศ์องค์พร้อมด้วยเครื่องมงคลพิธี
เวลา ๑๗ นาฬิกา คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไปยังพระที่
นั่งอนันตสมาคมประเคนผ้าไตรของหลวง พระสงฆ์ออกไปครองผ้าไตร
ถัดมาทรงเห็นขออาถรรพ์ ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ ๑๕ รูปเจริญพระพุทธมนต์

วันที่ ๑๒ ธันวาคม เวลา ๓๐ นาฬิกา ๓๐ นาที คณะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ไปยังพระที่นั่งอนันตสมาคม ประธานคณะผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ถวายพระพรจบ

แล้ว คณะผู้สำเร็จราชการ แทน พระองค์ประเคน ภัตตาหาร ของหลวง
 พระสังฆ ๑๕ รูปรับพระราชทานฉันท์แล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทน
 พระองค์ประเคนเครื่องไทยธรรมของหลวง พระสังฆถวายอนุโมทนาถับ
 ลงจากพระที่นั่งแล้ว โปรดให้พราหมณ์เบิกแว่น ข้าราชการรับแว่นเวียน
 เทียนส้มโกษพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ และรัฐธรรมนูญแห่งราช อาณาจักร
 สยาม

การแต่งกาย

วันที่ ๑๑ ธันวาคม เย็น แต่งเครื่องแบบเต็มยศ ประดับราช
 อัญมณีประดับสายสะพายราชอัญมณีช่างเผือก
 วันที่ ๑๒ ธันวาคม เช้า แต่งเครื่องแบบปกติ ประดับราช
 อัญมณี

ตำแหน่งเฝ้าและทางขมลง

ตำแหน่งเฝ้า

พระบรมวงศานุวงศ์	เฝ้าที่ห้องพระราชพิธีตามเหนือ
ข้าราชการทั่วไป	เฝ้าที่ห้องพระราชพิธีนอกกลาง
รัฐมนตรีและผู้แทนราษฎร	เฝ้าที่ห้องพระราชพิธีแนวใต้

ทางขมลง

พระบรมวงศานุวงศ์	เสด็จ ขมลง ทาง บันไดมุขเล็ก
	ตาม เหนือ พระที่นั่ง อเนก-
	ศมาคม

พระตั้งขัณฑ์พระราชการ

ชั้นตงทางบันไดมุขเด็จด้านใต้
พระทนต์อนหนักส์มากม

สำนักพระราชวัง

หมายมา ณ วันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐

x x x

บ้านจีนนามอน ปิ่น

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐

ทูล สมเด็จพระนริศ ๑

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๑ ธันวาคมแล้ว ทราบ
ว่า พระองค์หม่อมฉันรู้สึกเสียตายอยู่บ้าง แต่เมื่อคิดไป ก็เห็นทาง
ข้างเป็นการดีมอยู่ ด้วยเธอจะได้มาสน้องพระเดชพระคุณช่วยกิจการ
ต่าง ๆ ในส่วนพระองค์ท่านให้เบาพระภาระได้มากกนอย ชายงวน
หม่อมฉันรักมาแต่เด็กท่านกษอมทรงทราบอยู่ เมื่อรู้ว่าเธอตั้งอกออกมาเป็น
กฤหัสถ์ชอง ให้หนักถึงเวดากายหน้าของเธอ จะทูลปรารภต่อไป

๑) หม่อมฉันเห็นว่า ในส่วนชายงวนไม่มีความจำเป็นที่ท่าน
จะต้องนำถวายเหมือนอย่างครั้งชายได้ เพราะเธอได้บวชเรียบร้อยแล้ว
ปริญญา การทพระราชทานพดยศและนิมนต์เข้าในการพระราชพิธีต่าง ๆ
ก็ได้มอทรงตั้งแต่งแตรมค้ำแหน่งทำราชการมาแล้ว มีพระราชดำริ
ของทูลกระหม่อมอยู่ในคำประกาศพิชแจกเบยหวัด หอพระสมุดฯ พิมพ์

ไว้ในหนังสือ "ประกาศพระราชพิธี" เดิม ๓ หน้า ๓๐๐ ว่าข้าราชการ
 ทอดตาออกบวชตั้งแต่ ๒ พรรษาขึ้นไปงดพระราชทานเบญหวัด เพราะไม่
 ได้ช้อยราชการแผ่นดิน "ก็แต่พระราชวงศานวงศ์ที่ทรงผนวช ในพระ-
 ศาสตร์นามมีความชอบอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งได้ช้อยว่าชก โยงพระราชตระกูล
 ให้เป็นญาติในพระศาสนา" จึงพระราชทานเบญหวัด ความตามพระราช
 นิพนชนกแสดงว่า ชายังงได้บำเพ็ญกิจ อันสมควร แก่พระราชวงศ์ ด้วยอีก
 อย่างหนึ่ง แม้จะว่าตามคตทนิยมกัน ในปัจจุบันนี้ รัฐบาลก็ปรารถนา
 นักเรียนที่ไปปริญญา มาแต่ต่างประเทศเป็นสำคัญ ผู้ได้ปริญญาเป็น
 เบริยญไม่ถือเป็นศักดิ์สำคัญอันใด เพราะฉะนั้นจะเอาไว้ใช้ช้อยในส่วนของ
 พระองค์ก็ไม่ขัดแก่คตอันใด

๒) หม่อมฉัน เคยสังเกตมา ตั้งแต่ ยงรับ ราชการ พดกมหา
 บาเรยญที่สกัดออกมากรูดกเหมือนกบหนักที่หลุดพ้นออกจากกรง มักพดดิ
 เพดดิไปนิยมในเหตุแห่งความฉิบตต่าง ๆ อันตรายชอนจะบนเทาหรือระงับ
 ได้ด้วยให้มกจการอันพอใจทำประจำตัว และให้มีศุภมิตร

ที่ทุดมานไม่ใช้ หมายถึงเธอ ไม่ควร จะหาการ งานทำเป็น อาชีพ
 สำหรับเวดาภายหน้าของเธอ หมายถึงเพียงว่าเวदानเธอเหมือนกบเรือแรก
 ผดกออกจากหลกยงดอยอยู่ใน ทางน้ำไหลตอง ระวงอันตรายใน คอนนจน
 กว่าเธอจะเข้าสูทางที่จะตงตัวได้เป็นหลกแห่ง ที่ทุดมานถ้าเหตอเกินไป
 ขอประทาพอกัย

หม่อมฉัน ทราบ ว่าการ ที่ สมเด็จ พระพันวัสสาเสด็จ ไป ประพาส
 เมืองเขมรเบเนนการเรยบรอยทุกสถาน และทรงพระตำราญพอพระฤททัย

ด้วย หม่อมฉวีรุ้งกษัตริย์มาก ด้วยดกถึงคอนที่จะไปประทับ ณ เมือง
พนมเปญ แต่ฝรั่งเค้าคิดอุบายดีมากทให้พระเจ้ามณฑลวงศ์ออกไปอยู่
หัวเมืองไกลในเวลานั้น เป็นอันได้ทอดพระเนตรเห็นวังวงศ์ตั้งชึ่งหน้า
ในเมืองพนมเปญหมดทุกอย่าง โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเจ้าบ้านผ่านเมือง

หญิงแก้ว เขมรเจตหมาย เถาถึงเขาม ละครเขมรตรง หน้าปราสาท
นครวัดให้พวกทอ้งเที่ยวดูในเวลากลางคืน เรื่องนเรศวรก็พออยู่แล้ว แต่
หม่อมฉวีรุ้งกษัตริย์ จะพูดเป็นจตุราระห์ในโบราณ คิดจะไป ที่ ปราสาท
นครวัดและปราสาทหิน เทวสถาน แห่ง อพ หลายแห่ง มณฑล ทา ด้วย ศักดิ์
สำหรับ "เพื่อนำ" Dancing บวงสรอง อธิการเพื่อนำบวงสรอง
(ตลอดจนเล่นโขน) เป็นศคคทางคำสอนพราหมณ์ แต่ห้ามทางฝ่าย

พระพุทธศาสนา หม่อมฉวีรุ้งกษัตริย์ได้อ่านหนังสือพรรณนาว่าด้วยเทวสถานใน
อินเดีย ว่าแม่ ในปัจจุบันนี้ตามเทวสถานที่สำคัญยังมีหญิงสาวชนชั้นสูง
สมัครไปอยู่เป็น "เทวดา" สำหรับรับเพื่อนำบวงสรองเป็นอาชีพ
ให้ไปคือไปว่าสำหรับปฏิบัติพวกพราหมณ์ที่รักษาศถาน หรือแม่บุคคล
ภายนอกด้วย ตามปราสาทหินที่สำคัญ ในเมืองเขมรแต่โบราณก็ยังมีหญิง
พวกเทวดาเช่นนี้ หม่อมฉวีรุ้งกษัตริย์เห็นเจ้าประเพณีที่ไทยเราเล่นละครแก้
บนเห็นจะมาจากคติเดียวกันนี้เอง แต่เดี๋ยวนี้ถึงเล่นละครบวงสรอง

ในพระพุทธศาสนา เมื่อหม่อมฉวีรุ้งกษัตริย์เป็นเด็กได้เคยเห็นเล่นละครชาตรี
แก้บนบน ที่หน้า พระอุโบสถ วัดพระ ศรัทธนศาสดาราม และโดยน จาก
อุบวธรนเวศกเคยมละครแก้บนพระชนศรี เพลงห้ามเมอ ในรัชกาลที่ ๕

ประเพณีไทยเราเดิมนครแก่งนบนแต่ก่อนเห็นจะชุกชุม จึงมีผู้คิดทำ
 ศักดาเรียกว่านครยกสำหรับชายคนจนให้แก่งนบน มีนเป็นเทือกกันมา
 เช่นนี้ ถ้าจะนับเวดากเห็นจะตงพนับ

กรมมิกอร์แดงแต่จะโปรด

คำ ข อ ก ร ร ก ก ก

x

x

x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๔๗๐

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๘ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ทโปรดประทานอธิบายชนเปรียญ
 และพัดเปรียญให้โตทราบเท่าแต่แรกเขามา ซึ่งยังหาเคยทราบละเอียด
 เช่นนั้นมาก่อนไม่เคย เปรียญเอกโตตรนั้นเคยได้ยินมา แต่ไม่เข้าใจว่าเป็น
 หัตถ์ฐานอย่างไร มาเข้าใจเอาแต่ชนประโยคตามถึงเกล้าว่าเป็นชนอันเป็น
 หัตถ์ฐาน ล้วนพัดซึ่งเป็นดีตามประโยคก็คิดว่าแบบเช่นนั้นมานานแล้ว
 เพิ่งจะได้ทราบว่าเป็นอย่างนี้ใหม่ เมื่อได้ทราบพระดำรัสอธิบายในคราว
 นี้จึงเข้าใจในพระดำรัสสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ซึ่งทรงจัดเปรียญ
 ตามประโยคเป็นเปรียญตรี สี่ห้าหกประโยคเป็นเปรียญโท เจ็ดแปดเก้า
 ประโยคเป็นเปรียญเอก ทรงหนักเป็นพระดำรัสโดยพระประสงค์จะทรงจัด
 เขาแบบเก่ากับใหม่เข้ารวมกัน

พัดรองรูปหน้านางนั้น ทราบแนวที่เกิดชนในรัชกาลที่ ๕ เดิมใช้
 พชนรูปตุ๊กตาดำเล็กในพระราชหฤทัยเห็นหน้าเกิดยศ จึงทรงพระราชดำริ
 ทำพัดรองรูปหน้านางชน ในยุคแรกนั้นเข้าใจว่าใช้ผาเดียนหรือผาตาย
 ทมชายโดยส้อมญ้อยตามท้องตลาด ทมาทำเป็นตวดตายชนโดยจำเพาะ
 พคนั้น เข้าใจว่าเป็นในรัชกาลที่ ๕ เสียด้วยซ้ำ พดซงไปเห็นที่บ้าน
 นายแดงกาดตามทกราบพูดว่าฝังไม้ขาวหรือเหลืองเป็นรูปมังกูฏไม่มีจวนั้น
 สั่งสั่งว่าจะทำเป็นชฎาพอก แต่กตายเป็นมังกูฏไป จระจัดว่าเป็นความผิด
 ของช่างกษาก เมื่อเขาบอกมาให้ทำชฎาเขาก็ไปพาเอาชฎาละครเจ้า
 กตองเป็นมังกูฏอยู่เอง ชฎาจริงๆ ช่างในคตาดเห็นจะยากที่จะมีโอกาศ
 ได้เห็น ถ้าตั้งใจจะทำชฎากยงปรากฏว่าเป็นใหม่ยงชนอก เพราะทเอา
 ชฎามาทำเป็นตราประจำองค์เจ้านายชนเกิดชนในรัชกาลที่ ๕

เรื่องหญิงอาภา เกิดากรรมหม่อมมกเสียดายเหมือนกัน ทคตาด
 แคว้นไปไม่พบกับเชอ ถ้ามีโอกาสได้ทรงพบกับเชอเมื่อไร ได้ทรงพระ
 เมตตาโปรดบอกให้เชอทราบด้วย

เรื่องชายคารู้สึกออกจะเต็มท คตองเรียนเป็นเวदानานถึง ๑๔ ปี
 จึงได้กตบมาเห็นหน้าพอแม่ แม่กระหนกยงจะต้องกตบไปเรียนคตอก
 เกิดากรรมหม่อมเห็นคตอด้วยหม่อมเจ้าเพม ตามประสาทคนไม่ได้เรียน เชอว่า
 ในการส่งตูกไปเรียนเมืองนอกนั้น ได้กบเสียไม่พอกัน แม่ได้คตเรียนทางอื่น
 กเอาเบนวาคได้ ถ้าพอแม่คตองเสียให้แล้ว เป็นอาการหนักมาก ได้วิชา
 มากใช้วิชาไม่ได้ประโยชน์คุ้มกับเงินทเสียไป คนทไม่ได้ไปเรียนวิชาเมือง
 นอกทำประโยชน์ได้คกกว่ามกนไป

ตรวจดูพระวิจารณ์เรื่องตทชกรรมเนียมภาคที่ ๑๘ ตอนที่ ๒ คราว
นี้ คิดจะออกข้อใจมาก เต็มไปแต่ด้วยความสงสัย ได้จดเป็นบันทึกฉบับ
หนึ่งทางหากถายมาด้วยนแล้ว

เมื่อวันท ๑๕ ทแถมาน เกตักระหม่อมไปส่งพระองค์เจ้า
จุตจักรพงษ์กตบย ไร่ปทตถานจครตดา ด้วยเชอมาดา เชอบอกว่าชา
กตบนเชอจมาเผ่าเยมผ่าพระบาท เมื่อซาเข้าไปเชอไม่ได้มาเผ่า เพราะ
เวตาไม่มี

เกตักระหม่อมได้รับใบปลิวฉบับหนึ่งซึ่งซาเอามาแจกให้ ได้
ถายมาแล้ว แต่ไม่ได้เข้าไปตงคะแนนตามทเชอชกชวณมา ทจริงกอยาก
เห็นอยุ่วาคตทาเป็นอย่างไร มีชระอยุ่ทจะต้องไปยงคตปากรตถาน หวง
ว่าเมื่อไปตงจะตเห็นแบบทนน หากตเห็นแล้วจะกรายทตรายงานมาให้
ทรายผ่าพระบาท ว่าทคตทาแบบไว้นนมตกษณะเป็นประการ ต

ควรมควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

บันทึกทกพระวิจารณ์

ลทธิชกรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๘

(ตอนที่ ๒)

ในคอนหมายเลข ๓ ซึ่งว่าด้วยกระบวนเสด็จประพาดนั้น เห็น
ข้อความเรียบรอยคแล้ว เจมแต่หัวพนนายเวกกระทรงกถา โหมมช้อแต่

๒ คน ตกไป ๒ คน คือพนอนทราช กับนายบริบาลบรยงกั และหน้า
 กต่างใจเป็นพนพรหมราชหน้าทจ่ายเครื่องสรพยทช แต่ทถูกพนพรหม-
 ราช กับนายบริบาลบรยงกั เป็นเวรเรือ พนอนทราช กับนายฤทธิรงค์
 อดูช เป็นเวรเครื่องสรพยทช อนงชงนายจตุทชมณเทยร เรียกกัน
 เป็นเลี้ยงยางเช่นนน แต่เห็นวาทานผู้ชานนามนนทานตง ใจชานเป็นเลี้ยง
 ตัน คือนายจตุทชมณเทยร เพราะได้มผลชชอนายฤทธิรงค์อดูช และ
 ตรงตามภาษาบาดดวย หากจะแกคนอเป็นคณอเลี้ยงเห็นจะไม่รดกชวางหุ
 ชดดาด้วยเป็นส่วนนอยที่สุด เพราะฉะนนั้นจึงควรแกเป็นคณ

กระทรวงกลาโหม พนพรหมราชกับนายบริบาลบรยงกัเป็นพนก
 งานสังเกณฑเรือ พนอนทราช กับ นายฤทธิรงค์อดูชเป็นพนกงานสังจ่าย
 เครื่องสรพยทช พนทพรราชกับนายจตุทชมณเทยรเป็นพนกงานสังทำ
 ตาหนักพลบพตาและฉนวนฉนวน พนเทพราชกับนายจาเนยรสารพตเป็นพนก-
 งานสังเกณฑคน ถึงเวตาจตกระบวนหัวพน ๘ คนพนหมทหน้าเป็นฉตจรจ
 กระบวนทเกยวกับหน้าทแผนกของตนดวย จึงมชอในคาราทพมพใน
 ส้มุดเดเมน

ในคอนหมายเลข ๕ ซึ่งจาดวยเรือกระบวนเสด็จ โทหนักครนคราม
 เป็นอนมาก เต็มไปแต่คดวยความสังสัย กตวจะเป็นการจจจารณมตเพราะ
 เขาใจมคดด้วยเรือค่าง ๆ ที่เราโตเห็นตาและโตยคนเรียกพนกส่วนนง โต
 เห็นหนงชื่อเขียนมาแต่บรม ไบราณเรียก โฉมนกอก ส่วนนง เมอจะเอาทง
 ส่องส่วนเขาปรบให้ตงกันนนแหดเห็นวเป็นยากมาก เรือแต่ตตาเรียก
 โตเป็นหลายอย่าง เรียกตามตำแหน่งหน้าทเป็นเรือคิงเรือแซงกโต เรียก

ตามชนิดเรือเช่นเรือกราบเรือปลัดจกได้ หรือเรียกอีกชื่อไปอีกเป็นเรือ
 หงส์เรือครกตกได้ เรียกตามชื่อตงไว้ให้แก่เรือเช่นตมรรคชัย ไกรสรมข
 กได้ หรือเรียกตามชื่อผู้กำกับเรือ เช่นเรือทหารในหรือเรือพระราชโยธา
 เทพกได้ เช่นนเป็นคน เพราะฉะนั้นจึงจะตั้งปัญหาทุกตามตามชื่อตงตั้ง
 เพื่อได้ทรงพิเคราะห์ประทานพระตำราให้เข้าใจกันตงเดียวกัน จึงจะทำ
 วิจารณ์ให้เป็นไปดวยดีได้ ข้อตงตั้งยอนจะพวงตงปัญหาทุกตามตมตงน

๑. เรือพระที่นั่งกง ตรัสอธิบายใจในองเดบว่า มเรือพระที่นั่ง
 ตงรณหงส์ เป็นคน ตามททรงอธิบายนมหดกรฐานมาแต่ทได้ ไม่เคยพบ
 ทไหนเคยชงเรียกเรือตงตงพระรณหงส์ พบแต่เรียกเรือชัยตงพระรณหงส์ แท้
 จรงเรือตงตงเป็นเรือปลัดจก ถ้าเรือตงพระรณหงส์เป็นเรือตง เรือราชตงห
 เรือกษตงห เรือมา เรือเตยงผา กตองเป็นเรือตงตงหมดน

๒. เรือชัยกบเรือตง พวงตามทเรียกกนอยทกตงนตงประทงเป็น
 เรืออยางเตยงกน ดวยประเตยงกเรียกเรือชัย ประเตยงกเรียกเรือตง
 เกตากรหมอมกอยากทราบแน่ เคยคนมาพทหนึ่งแต้ว ในกาพยเหเรือ
 ของเจ้าพารรมาชเบตกรมว่า "ทรงรัตนพมานชย กงแกง" มศาชยกบ
 กงรวมอยในทเตยงกนจะพวงว่าเรือชัยคชเรือตง หรือชอเรือชอว่า "รัตน
 พมานชย" แต่ตงเรือเป็นเรือตง ออกบทหนึ่งมว่า "เรือชัยใจองวง รวด
 เรือจรงยงอยางตม เตยงตงาวเรารตม หมทายเยนเตนคกน" ในทน
 กถาวตงกษณะเป็นเรือตง กจรงจะพวงว่าเรือตงเรียกเรือชัยกได้หรือไร หรือ
 แตกอนโนน ไซเรือตงเป็นเรือตงตงทงหมด อนนทกมหลกทได้เห็นไซเรือชัย

เห็นทางหลวงทองเป็นศรัท กเถากระหม่อมเคยพกฉนวนฉายมาแต่จ แต่จะ
 ผิดหรือถูกก็ยังไม่ทราบแน่ พกจวาคาเรือชยก็แปลว่าเรือชนะ หากว่า
 เรือชนิดไรท ใช้การเขารบเห็นจะเรียกว่าเรือชยได้ทั้งต้นกรรมง เรือกง
 นนเป็นชนิดเรือจาเพาะแต่อย่างทมหัวเป็นกงกนกตงขงไป ซึ่งในพระราช
 พงศ์าวดารว่าทำตามอย่างพระเจ้าทรงธรรมตรัสตั้งให้เอากงคอกเถาเข้า
 ประดับเรือ ถ้าพระบาทตรัสอ้างถึงรูปเรือฉดกทพระนครวัด อันได้ทำ
 มาแดงตงพนมรูปเรือกงกนกออยู่ทนนเป็นหุดกฐาันทแน่นแพ้นมาก ถึงทำ
 ให้ความซังกถาวไว้ในพระราชพงศ์าวดารตกเป็นไม่จริงไป

๓. เรือศรี จะหมายความอย่างไร สี่ หรือสี่แดงเขียว พกว่า
 ไม่ใช่สี่ เพราะมีเรือศรีตั้งกหัดาดเป็นกู่เทียบอยู่ แม้ว่าเป็นสี่แดงเขียวก็
 ยงเป็นไปได้อีกสองทาง คือดาเรือทาด้อย่างหนึ่ง หดงกาดาดตั้งอกอย่าง
 หนึ่ง แดะทชอจาเรือศรีทนน จะเบนอย่างเดียวกับเรือศรีตั้งกหัดาดหรือมีไซ
 ทาดคณาจะหมายถึงหดงกาดาดตั้งเสี้ยแหดะมาก เพราะเบนยศ้อยทหดงกา
 มากกกว่าทดาเรือเดะเมื่อพุดถึงตั้งกมกจะหมายถึงหดงกา เช่นกลอนว่า
 “ทรงพระวอขอฟ้าหดงกาด” อันชอจาเรือศรีตั้งกหัดาดนบออกชคดาเบน
 ฉ่า ฉ่าตั้งกมทางอย่างเดียวกับหุดงกาดจะเป็นได้หรือไม่ว่า กอนให้มคาด
 ตั้งหดงกาดฉยฉ่าทำในเมองไทย มฉ่าแดงยอเบนคณ ซึ่งเบนสี่แดงมจ ทรน
 มตั้งกหัดาดเข้ามา ตั้งตั้งได้ จึงเบดยมนไซตั้งกหัดาดทาดหดงกาดแทนฉ่าเมอง
 ไทยชนอกอย่างหนึ่ง จะเบนได้หรือไม่ว่า ทาดหดงกาดฉยฉ่าเมองไทย
 จะเรียกว่าเรือสี่ แม้ทาดหดงกาดด้วยฉ่าตั้งกหัดาดชงมาแต่นอก จะเรียกว่า

เรือสลักหูด ขอทจะหมายถึงดำเรือทาดันเห็นห่างไกลอยู่มาก และมี
เรือออกชนตหอง ซึ่งเรียกว่าเรือ "โชมตยา" ซึ่งหมายความว่าห้วงท
นายา เป็นดังเทียบให้เห็นเค้าอยู่ ว่าดำเรือทาดันใช้คาอย่างอื่น

๔. หัดหมนมหาดเตกตงหน้าเรือพระทง ซึ่งมตกับประเพณ
เดยจน ทหัดหมนมหาดเตกเผื่ออยู่ในกัญญาณ ในลุ่มตเดมทจวารณอยู่
เดยจนเองตชนทจาดวยหน้าทมหาดเตก หน้า ๓๘ มีความใจให้ปรากฏว่า
"ถ้าข้างในตงเรือตงย แต่ให้หัดหมนมายเวร ๆ รมตงตงเรือพระทงคน ๓
กับชาตตงบ้นคน ๓ - - - - ถ้าแต่ข้างในมิได้ตงเรือตงย ให้หัดหมนม
นายเวร จาเวรรมตง ตงหมอบเผื่อหน้าพระทง ให้หมมแพรเวรรมตง
ตงหน้าเรือ" เห็นจะเป็นการเปดียนแปรไปตามเหตุการณอันจาเป็น โดย

ลุ่มคจวกรวมัง

๕. เรือพระทงทองแชนฟ้า ซึ่งทรงพระจวารณาพระเจ้าแผน
ดินจะทรงเขารบมนตนัก พาให้เห็นปร ไปรงไปทเดยจ ว่าเรือพระทงซึ่ง
ทรงอยู่ในเวดาปกคินนควรใช้เรือใหญ่ เพราะจะประทบอยตบาย แต่ถา
เอาใช้เขารบคด้วยแต่จจะอยอายไมทนทวงท ทงกตมานอนกนใจเพื่อปกบิต
รงรงไปตงย เวดาเสด็จเขาประจัญคักจระตองเปดียนเรือพระทงทรง เป็น
เรือเพรยจเรือเรอโตหนโตคตองแคงอ และเป็นเรือโถงไม่มีม่านราจกค
ชวาง เพราะฉะนนการเตรียมพรอมทตองจตเรือพระทงเป็นทดาตง
ทดาตงอยาง ทจตเรือเพรยจเรือเรอเป็นเรือคชกนหมเหมาะอยางยง เวดา
ประทบอยโดยปกคิ จะใช้เรือใหญ่เช่นเรือพระทงบดตงกชมานเป็นคจ
พดบพดากเดยจก็ได้ ใช้เรือคชกจุง ถาถึงเวดารบคกเสด็จตงเรือคชก

นนเองไปเขาผู้ศักดิ์ระดกอย่างยง อนเรือพระทงนง ไม่จำเป็นว่าทรงดำ
 ไท่จงจะเรียกตามหน้าเรือพระทงนง แม่เป็นเรือทเคยทรง หรือเรือท
 เทรียมสำหรับทรงก็เรียกจาเรือพระทงนงทงนง จะไซเรือพระทงนงสำหรับ
 เขาศักดิ์เรือพระทงนงพดบพดานน ดูไม่มอะไรชัดของที่ไม่สมควรอยู่เดย
 ทงจตเป็นเรือคชกอยุ่ไกลชัดคตกับเรือพระทงนงทประทบ จะครัดเรียกทรง
 เมื่อไรกโตทททงทวดทวดด้วยเป็นการระดกทุกอย่าง แคทเรียกขอเรือ
 ว่า "แซอนฟ้า" นนต่างกนไปกับทเคยโดยนมาว่า "ชวานฟ้า" เมื่อ
 กตชงนาททกนเขาตุ นักชอบชอ "ชวานฟ้า" มากกว่า เพราะความ
 เป็นไปไนข้างตุ สมควรเป็นชอเรือรบ ส่วนชอ "แซอนฟ้า" นนความ
 เป็นไปข้างเป็นเรองามเขาแซอนใจอดโตก คำ "ชวาน" กับ "แซอน"
 กก็กลตกนมาก อาจฟังมามีคแต่กก็พุดผิดไปไต่งายที่สุด

ควรมคควรแต่จแต่จะไปรด

พรส

* * *
 ขอมติมหาชน ในเรื่องแบบอนสาวรีย์
 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

โดยได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการ สร้าง อนสาวรีย์สมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงธนบุรี และโดยอนุเมคของคณะรัฐมนตรีกรมศตปากรดำเนิน
 การขอมติมหาชน ในเรื่องแบบอนสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ท
 กำลังคิดสร้าง โดยวิธีการดังคอไปน

๑. ร่างแบบอนุสาวรีย์ โดยแนวคิดต่าง ๆ กันไว้เจ็ดแบบติดไว้ที่
ของคีตปากรในพระราชอุทยานสราญรมย์ ตลอดจนเวด้าที่มงานของ
รัฐธรรมนุญ เพื่อให้หาชนพิจารณาและออกคะแนนเสียงแสดงความ
ปรารถนาว่าจะให้สร้างในทำนองใด

๒. ลักษณะของแบบที่ร่างไว้ ได้ใช้แนวคิด ๒ ประการของคณะ
กรรมการ คือ (ก) อนุสาวรีย์จะต้องเป็นสิ่งสูงใหญ่งามสง่ากระเทบตา
กระเทือนใจ ให้บุตรธิดาความสูงใหญ่มั่นคงซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
ได้ทรงทำให้แก่ประเทศชาติ และ (ข) รูปอนุสาวรีย์ควรเป็นหัตถ์หักหัก
หรือถ้าเป็นหัตถ์เดียวก็ควรให้เห็นเป็นหัตถ์เหยียดมทกซก รตรงตรงกัน
เป็นอันเดียว ซึ่งแสดงความหมายในทางประวัติว่าเมื่อเสียกรุงแก่พม่าใน
พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น สยามได้แตกแยกเป็นหกส่วน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
ได้ทรงรวบรวมสยามที่แตกแยก ให้กลับเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน งานที่
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทำไว้แก่ชาติของเรา นั้น ก่อให้เกิดศกษทว่า
สยามต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้ ดทชอนนใดกตายเป็นบท
รัฐธรรมนุญมาคราคันในเวदान

๓. ภาพต่าง ๆ ที่แสดงไว้นี้ ไม่ใช่แบบที่จะก่อสร้างจริง ๆ เป็น
แต่เพียงแนวคิดเท่านั้น เมื่อเสร็จงานของรัฐธรรมนูญแล้ว ปากก
ว่าแนวคิดในภาพใดได้รับมติมหาชนมากที่สุด กรมคีตปากรจะได้พิมพ์
ภาพนั้นประกาศ เชอเชิญช่างทอ พระราช อาณาจักร ให้ออก แบบต่อร่าง
โดยดำเนนตามแนวคิดที่ใดคะแนนมติมากที่สุดนั้น มาประกวดกันให้ชอก
กรงหนง

๔. ท่านผู้ใด ชอบ แผลง คิด โน แบบใด ขอ ให้ บริจาค ทพย เป็น
คะแนนเสียงได้ลงในตู้ซึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าภาพแบบนี้

๕. การนับคะแนนเสียง จะนับชนหนึ่งเป็นเสียงหนึ่งโดยไม่คำนึง
ถึงค่าของเงิน ท่านได้ตั้งค่าคงแต่ครั้งตั้งค่า ๓ อนุทินนับเป็น ๓ เสียง
หรือท่านได้ชมนับทรัพย์สินบาทหนึ่งแผ่นก็นับเป็น ๓ เสียงเหมือนกัน

๖. เมื่อเจ้าหน้าที่เห็นสมควรจะเอาทพยออกเก็บเสียงบ้างก็ได้
มีกรรมการตรวจนับ และเขียนบอกไว้ว่าภาพใดได้คะแนนแล้วเท่าใด

๗. ทพยที่มหาชนบริจาคในการตั้งคะแนนเสียงนั้น จะตั้งเข้า
สมุดบัญชีสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทั้งหมด

กรมศิลปากร

๗ ธันวาคม ๒๔๗๐

x x x

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๒๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูต สมเด็จพระนริศ ๗

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม แล้ว

หม่อมฉันจะพูดสนองเรื่องพดพระต่อไป ในครั้งพุทธกาลพระภิกษุ
เห็นจะใช้พูดไปตาตอย่างเดียว เพราะฉนั้นพดพระจึงได้นามเรียกเป็น
สาธารณะว่า "ตาตบุตร" ดูเหมือนหมในหนังสือเรื่องหนึ่ง จะเป็นเรื่อง
ไหนก็จำไม่ได้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ใดอนใดทำพดงา (สาธ) ถวาย

พระพุทธรูปทองคำจริงเช่นว่ากจะมีแต่ของพระพุทธรูปเจ้าเดิมเดียว พัดของ
 พระภิกษุอันคงเป็น "คาตบัตร์" พัดใบตาลย่นนั่นเอง พัดพระอย่างเอา
 ไม้ผูกโครงขนผาทเรียกกันว่า "พัดรอง" เป็นของประดิษฐ์ขึ้นต่อภายหลัง
 หดง สำหรับเป็นเครื่องยศพระเถระ (แม้พัดงาส่วนก้นาจะเป็นเช่นเดียวกับ
 กณ) ทศตมมหดฐานอยู่ในหนังสือ "จารึกกถยาน" (หอพระสมุดฯ
 พมพทงอรรถและแปล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๒๘) ความว่าพระเจ้า
 ทรงดำงศรามาขอบค (ธรรมเจดีย์ บัญชร) ซึ่งเสวยราชย์ร่วมสมัยกับ
 รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประสงค์จะฟื้นฟูพระศาสนาในรามัญ
 ประเทศ แดงทูตพาพระเถระมอญ ๒๒ รูปไปยังสิงหนพทว็บ ให้ไปบวช
 แปลงเป็นนิกายตั้งกาจงค์ เมื่อบวชแปลงเสร็จแล้วพระเจ้าภูวเนกพาหุซึ่ง
 ครองกรุงสิงหนพอยู่ ณ เมือง โคตัมโบเป็นราชธานี ทรงดำงพระเถระมอญ
 เหล่านั้น ให้มีราชทินนามต่าง ๆ จะยกพอเป็นตัวอย่าง เช่นตั้งพระโมคคัล
 ลานะเถระเป็นทพระศรีสังฆโพธิ์สามเป็นต้น และพระราชทาน "ของคอง
 แก่สมณะ" หดายอย่าง อย่างหนึ่งในคำแปลว่า "คาตบัตร์มคามาอนแดง
 ดวยงา อนนายช่างกลตงมูตตกลตงเป็นอนตแดงคองคองอนหนึ่ง" คาตบัตร์
 ดงกาอย่างทวานเป็นของโบราณมอญทพพภณทตถถาน ในกรุงเทพฯ เป็น
 พดพนแพรวรูปคล้ายกับพัดรองไทย คามงากดงต้นกว่าแต่ใหญ่กว่าคัม
 พดรองของไทย ความทความานลือว่ากาทททรงดำงพระเถระใหม่ราชทิน
 นามกต ใหม่พดยตักต ไทยเราได้แบบอย่างมาจากลังกา

พบหดฐานอกกระทงหนึ่งอยู่ในจดหมายเหตุของทูตลังกาที่มา
 ชลคณะสังฆ ไปตั้งสมณวงค์ ให้กตบมมในดงกาทว็บ เมื่อรัชกาลพระเจ้า

บรมโลก ซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่อง "ประวัติฐานพระดังซัดยามวงศ์
 ในลังกาทวิป" ฉบับทำนุโปรดให้หอพระสมุดฯ พิมพ์ในงานพระศพ
 เลิศเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ หน้า ๓๒๗ ทศตังกาพรรณนาถึงไปเฝ้า
 สมเด็จพระสังฆราช ณ วัดมหาธาตุ ว่าในคำทบทวนแขกมบตตงกตง
 พดยค์ด้ามงา ๒ เต็ม เต็ม ๓ พนพตด้านดวยงา อีกเต็ม ๓ พนคามะทยต์แดง
 บกเป็นตอดตายด้วยทองแดงเงิน พอหม่อมฉันอ่านกนกขมโคตทททว
 ราชทินนามสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ ทดงท้ายสร้อย
 นามว่า "คามจาด์อรญวาด์" กงมพดยค์ ๒ เต็มทุกองค์ พดงาด้าน
 เป็นเครื่องหมายฝ่ายอรญวาด์ พดแดงคามะทยต์ทองเงินเป็นเครื่องหมาย
 ฝ่ายคามจาด์ หม่อมฉันไปทูลสมเด็จพระมหาสมณะทรงเห็นชอบด้วย
 ครัดว่าเสียดายที่หม่อมฉันทูลเข้าไป ท่านทรงจัดแบบตราชาติสมเด็จพระ
 พระราชาคณะ ให้เขียนรูปพดแดงเสียดัง ๒ ข้าง ถ้าหม่อมฉันไปทูลเสียด
 กอนก็จะให้ทำเป็นรูปพดหน้านางข้างหนึ่ง คามททูลมาได้หักแต่ว่าไทย
 ได้แบบพดหน้านางมาแต่ลังกา พดแดงและพดพดศาลาจจะเป็นแบบไทย
 คิดแก้ไขก็เป็นได้ แต่พดเปรียญนั้นหม่อมฉันเห็นว่าเดิมคงถือพด ไบศาล
 ขดิมทองดังทูลไปในจดหมายฉบับก่อน เห็นได้ด้วยแบบพดเปรียญพน
 แพรอย่างเก่าตั้งใจทำเลียนพดไบศาล ดายอย่างเช่น ไซเคียนพระองค์
 ท่านเองทรง ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อคิดแบบพดเปรียญ ๘ ประโยคแรกมีใน
 รัชกาลที่ ๕

เรื่องพจนานพหม่อมฉันพบอธิบายอย่างตทเคยจ ดอยมพระราช

นิพนธ์ทูลกระหม่อมทรงไว้ หอพระสมุดฯ พิมพ์ในหนังสือ "ประชุม

ประกาศรัชกาลที่ ๕ ภาคปกิณกะ ส่วนที่ ๑ หน้า ๕๓ พิมพ์เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๖๗ จะเก็บแต่ใจความมาทูลในจดหมายน ขอแนะนำให้คริสต์เรียกสมค
 นนจากพระยาอนุมาน ๗ มาทรงอ่านให้ตลอดด้วย น่าอ่านมาก ใจความ
 ในพระราชนิพนธ์ว่า แต่ก่อนมาพระสังฆตเป็นราชาคณะฐานานุกรม และ
 เจ้าอธิการขอใช้พชน (คตุม) แทนคาตบคร กพชนนทางฝ่ายคฤหัสถ์
 เดิมถือเป็นเครของยศตงแต่พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย ตลอดจนขุนนางผู้ใหญ่
 ให้คนพัตราเพศมเจตาอยู่เคหัสถ์ถานแต่ถือตามเมื่อเห็นเห็น ทรงสันนิษฐาน
 ว่าเหตุที่พระเอาพชนไป ใช้แทนคาตบคร นมตเหตุหน้าจะเกิด ด้วยเจตาเมื่อ
 ฌมบรรดาศักดิ์สมชพตูกหตามจะใช้พชนไม่ได้กลัวายพระบางองค์ทมบรรดา
 ศักดิ์ พระได้ไปเห็นว่าเป็นของคทเขาบถอกเอาไป ให้ศิษยหาพตจเหมือน
 อย่างคฤหัสถ์ หรือถือเองใช้แทนคาตบคร จึงเกิดเขาใจกันว่าพชนเป็น
 พตสำหรับพระทมบรรดาศักดิ์ ไครมถอกพอใจ เดยมผู้ทาพชนถวายพระ
 และทตทำราย ในท้องคตาดพระกชอบใช้กันแพร่หลาย ทรงอ้างว่ามพระ
 ราชาคณะองค์หนึ่งชื่อพระญาณสมโพธิ (ดิ่ง) จดนากกตาง ถอพตไปคาต
 เป็นพตรองเล่มย (เห็นจะเป็นแบบเดิม) ไม่ยอมใช้พชนว่ารูปหน้าเกตยค
 การที่พระชอบใช้พชนเป็นพตรอง เดยเป็นเหตุให้เกิดรังเกยจทางฝ่าย
 คฤหัสถ์ว่าใช้พชนเหมือนพตพระ จึงเบตยนแบบใช้พตชนมก (ขนาดใหญ่)
 แทนตบมา ขอเสนอว่าพตรองรูปหนานางเห็นจะเกิดชม ในรัชกาลที่ ๕ เห็น
 ได้โดยพระบรมราชาชบายทตุดมาว่าพชนมเรองไม่เกยจกยแบบพตพระ
 เมื่อฉกกรท ๓๗ พระองค์หนุกยพระองค์พระพงศ์แต่นายพม
 (ทเป็นเพื่อนเรยนกบตุดกระหม่อมเด็ก) มาดอยรถยนคจากเมืองสังขต

พระเดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ทที่ทรงพระเมตตาโปรดประทาน
พระตำราในเรืองตุกชายงว ถูกคนหนักกว่าถูกชายทั้งปวง อาจช่วยอะไร
ได้มาก

ตั้งแต่นั้นพระพันวัสสาเสด็จไปเมืองพนมเปญนั้น นาคตกจริงอย่าง
กระแสน้ำพระตำรา ท่องทวดตจระชดชวาง ในการพบปะกับพระเจ้ามณีนวศัต
ฝรั่งเสด็จเขาให้ไปหัวเมืองไกลเดี่ยมนั้น เป็นความกตริชอบคอบอย่างคิเดศ

เรื่องมตะครหน้าปราสาทนครวัดนั้นเห็นเดมท ปราสาทนครวัด
เป็นปราสาทแบบเก่าของเขมร แต่ตจระชดชวางไปเดินไม้ไร้ตจระชดชวาง
รับพร้าอาทธานอย่างตจระชดชวางไปเดินแท้ๆ ไม่เขากันเดย รูปลตจระชดชวาง
แบบเขมรกมทปราสาทนครวัดคินนเองทำไม้ไม่เขาเขา งดงามเขาอย่างไทย
ไกลเป็นกองตองกอง เกด้ากระหม่อมเคยออกคความเห็นว่า ตจระชดชวาง
อย่างไทย ศาสตร์จารย์เซเคต์เสดคเป็นสังสัย ออกจะไม้เห็นด้วย

เมื่อต้องสามวันมานเอง นายเพโรจแกถามเกด้ากระหม่อมว่า
คิดหรือเปด้า ว่าเซียงแสนคกว่าตจระชดชวางโตกสุโขทัย เด่นเขาเกด้ากระหม่อม
องไปครุหน่ง ด้วยไม้เคยคตเทยบทนมาเดย เมื่อคคตุดแดจคอบแถจว
เซียงแสนจะคกว่าตจระชดชวางโตกสุโขทัยไปไม้ได้ คาคอบนคเป็นอนพอใจแก
เมื่อแกถามนนียงไม้ทราบจาส่งไรทำให้แกถาม เมื่อคอบแถจเหตยวไปค
คามทคากแกจบอยู่ พบพระเคียรพระพุทชรูปมอครยาวชงแกถาย
ปตาสเคอจมาโงคจเป็นอนเขาใจ พระเคียรพระพุทชรูปนนเองเขนเหต
ให้แกถาม คคควาคาคคอบแกไปนนไม้คค เมื่อจะเทยบคด้วยพระพุทชรูป
พระเซียงแสนเห็นจางามสุ้พระสุโขทัยไม้ได้ อักปรเกาหน่งคนทไปเทยว

ชยงแต่หนักด้นมา ไม่เห็นมาแต่จำมอะไรน่าดูทนน เกดากระหม่อมมก้อยาก
 ทราบเหมือนกันจำมอะไร ไต่ซกไซแต่ก็ไม่ได้ความจำมอะไรน่าดู บอกล
 แต่จำมพระเจดีย์พง ๆ ก็เบื่อนอนสนความใคร่ที่จะขึ้นไปเห็น จึงอยู่ ชาว
 ด้ไซทยก็เป็นคนทยกลงมาจากฝ้ายเหนือ แต่เป็นแนวาคองเบนท่าแดดและ
 ด้ระดกกว่าดินแดนทางฝ้ายเหนือ ความด้ระดกนพแหนดระ ย่อมพาให้บ้าน
 เมืองจำเวญ ไม่ต้องตมาก เพียงแต่เวายกจากกรุงเก่ามาตงทกรุงเทพ ๆ
 ใกล้เคียง ๆ ยังจำเวญชนเบนกองด้องกอง ทอ้างถึงความด้มบรรณเมอกรัง
 บ้านเมืองดีไม่เป็นความจริงเลย หนังสือที่ปรากฏเช่นเรื่องด้มเด็จพระ
 บรมศัพเป็นต้น คยากไว้ไม่ด้มบรรณเท่ายุคกรุงเทพ ๆ เราหนี แต่ทางเขมร
 นพเห็นเบนอย่างหนึ่ง เมอไปถึงนครธมคอะไรค้ออะไรเข้าใจไม่ได้จำแต่
 ครงบานเมืองดีจะมีกาดงมีอำนาจด้กเพียงไร

เกดากระหม่อมได้ไปคิดปากกรด้ถานแด้ และได้ไปเห็นอนด้รณย์
 พระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเขาเขียนไปให้คนดูตงกระแนนทออกกรางงาน
 รัฐธรรมนญโดยด้ระดก ค้อยเขารอจากร้านเขามาวางไว้ ได้ด้ระดก
 ๗ แบบ ๑๓ แบบนบทกถวายมาในกจดนควยแด้ง ซ้าได้ไปแจ้งความของ
 กรมค้ดปากกรบอกจางวพกระแนนทไคตวย ได้ด้ระดกมายมาด้วยอกคบบหนึ่ง
 รูปพระเจ้ากรุงธนบุรีน กเขียนเขาอย่างพระบรมรูปปฐมบรมราชา
 นด้รณนบทคยอ ใหนักของใจเป็นอนมาก พระรูปกายนนยกค้ดจะไม
 กถาดถง เขาค้ดจวนค้ดองแด้งพระองค้ททานนค้ดด้ยเป็นอนอย่างยง ว่า
 เวदानนจะมอะไรทรงบาง จะเหมือนพระบาทด้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล
 ด้ ๑ ไคหรือไม การทำรูปพงค้ดถารนนยากน้ก พระยาด้มด้ระคยมา

บอกว่า ถ้าผู้ใหญ่ในกรมทหาร ให้เขียนรูปศึกตระแวงครั้งสมเด็จพระ
บรมราชา ตามว่าควรจะเขียนทัพไทยแต่งตัวอย่างไร ทัพเขมรแต่งตัว
อย่างไร เกตากรหม่อมมกัจฉานพไม่ตามมาบอกได้

เรื่องเรือทจตบนทกทตปรัักษามายังไม่สิ้น จะทตปรัक्षाอก เรือ
พระที่นั่งมัสของอย่าง คอทเรยกวาเรือศรีอย่างหนึ่ง เรือกราบอกอย่างหนึ่ง
เรือตองอย่างหนึ่งจะมีกำหนดใช้อย่างไรในโอกาสอันใดหรือไม่ และจะเป็น
ใดหรือไม่ว่าใช้ตามชุด เช่น ถ้าทรงเรือกราบ เรือตองใช้เรือไม้ ถ้า
ทรงเรือศรี เรือตองใช้เรือบิตทอง เช่น เรือสุครพพาดเป็นตน หมายถึง
ครึ่งกรุงเก่า ในครึ่งกรุงเทพฯ นเดอะ คิดว่าไม้มเขาจับในชนนภกรมิ่ง

อีกอย่างหนึ่ง เห็นจะเป็นการทตตามดวงหน้าเกินไป ในหนังสือ
ตทชรรมเนยม ภาคที่ ๑๕ มัสทเรยกวา พระเสด็จหงตงคา เข้าใจว่า
วอเรานเอง ได้เคยนภทเตยววา พระวอทประทุกเจ้านายเด็ก ๆ ตงดีห่า
องคตามเสด็จนั้น หน้าตาไม่ได้จัดมาสำหรับประทุกเจ้านายเด็ก ๆ หน้า
ตาจะเป็นพระทงร่อง เวลาอากาศโปร่งทรงพระเสด็จโยง เวลาฟ้าฝน
ตกทรงพระวอ พระวอนนทาประณตตตกับพระวอเจ้านายมาก แต่เมื่อ
เรยกวาพระเสด็จหงตงคาเดยเดอ ทเรยกวาพระวอนนจะมตทษณะเป็น
อย่างไร จะจ่ากตจ่าเพาะแต่อย่างมชอฟ้าหงตงคาตฤทกรมิ่ง

เมื่อจบท ๑๕ เกตากรหม่อมตงมาเดินเตนในตาหน้า หตาน
แมง หตานทน หตานมต พากนวงมาทา หตานแมงบอกว่า คตนยาย
กมาพพรกมา แต่ในทนใดนน ยายคากมาทา จงได้พากนเดินไปทตนาม
ตทหตานเตนแบตมมตนภนอยู่ พบหม่อมเจมตทนทากับแม่โคอยู่ทน

ครั้นได้พูดจากันแล้ว ก็ดำกรหม่อมก็ออกเดินเดินต่อไป พงกพิฑู เขา
 เข้าเดินแบดมนตกัน แต่ หลาน มด ตามเกล้า กรหม่อมไปตามเคย
 ประเดยวเดยวตุ ดุดูยู่ทไหนักไมทราบ จึงพรวดพราดเข้ามาแซกกัน
 หลานมดให้ทางไป แดงจบบมือเกล้ากรหม่อมได้แน่น ก็ดำกรหม่อมก็
 เห็นชน เด็กไมรูเดยงดำกยงออกสำหือจฉากันได้

กรรมก็ควรแล้วแต่จะโปรด

พรอ

x

x

x

ลักษณะอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรี
 ผูกขนตามความคิด ๗ อย่าง

แบบที่ ๑ ท่าเบน

เสาศีเหลี่ยม

โคนมกระดานหันข้างตรงตามแผ่น

ปลายตั้งรูปพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงม้า

ตั้งข้างกระดานหันบตั้งรูปทหาร

มีฐานสองชั้น

ชั้นบนไม่มีพระพัก

ชั้นล่างมีพระพักสามด้าน ด้านหน้าเป็นกระได

ได้กระแนม ๓, ๘๓๒ นบเป็นท ๑

แบบที่ ๒ ทำเป็น

ฉับแฉ

มกระดานหน้าข้างตรงตามแผ่น ส่งพันขึ้นไปคุดเจ้าคู้

หน้าฉับแฉตรงรูปพระเจ้ากรุงธนบุรี

มีฐานเป็นกะโตะเกย

หน้าเกยมีหม้อดระอวยใบหนึ่ง

ได้คะแนน ๒๐๖ นับเป็นท ๕

แบบที่ ๓ ทำเป็น

เจ้าดีเหตยม ปดายจักเป็นทศกัณฐ์ศรमुख

ยอดเป็นฉัตร

ฐานทำเป็นกระดานหกแผ่นซ้อนกัน

ตรงรูปทหารหน้าฐาน (เห็นจะตั้งใจว่าเป็นรูปพระเจ้ากรุงธนบุรี)

ได้คะแนน ๒,๕๓๒ นับเป็นท ๒

แบบที่ ๔ ทำเป็น

เจ้าดีเหตยม

โคนมกระดานหกแผ่นหน้าสองข้าง

ปดายมีหม้อไฟ

ตรงพระรูปยืนหน้าเสา

ตรงรูปทหารหมู่สองข้างกระดานหน้า

มีฐานรอง

ได้คะแนน ๓๕๓ นับเป็นท ๗

คอมนปถายฉดักถายคูนเป็นหม้อไฟ
 คอมนไตตั้งมาฉดักถายคูนเป็นเครือไม้
 คองพระรูปทรงข้างพระคชาจารทหน้าเต้า
 คองถาคดุกไม้สองข้าง
 ใต้กระแนน ๑๙๖ นับเป็นที่ ๖

ข่าวกรมศิลปากร

เรื่องการลงคะแนนแบบอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ตามที่ กรมศิลปากร ได้ร้อง ขอให้ประชาชนบริจาครูปปั้นเป็น
 กระแนนตั้งในการเพื่อกแบบสร้างอนุสรณ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ซึ่งตั้งแล้วตั้งไว้ ณ ศาลาศิลปากร ในงานฉลองรัฐธรรมนุญนั้น ได้มีมหาชน
 มาร่วมบริจาครูปปั้นเป็นกระแนนเป็นอันมาก ครั้นเมื่อเสร็จงานฉลองของ
 รัฐธรรมนุญแล้ว ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เวลา ๒ นาฬิกา
 ผู้มีนามต่อไปนี้ คือ

๑. หลวงวิจิตรวาทการ	อธิบดีกรมศิลปากร
๒. นายทองอยู่ พนมพินันท์	ผู้แทนราษฎรจังหวัดธนบุรี
๓. นายทองศึ ปาดทองศึ	ข้าราชการกระทรวงการคลัง
๔. นายจรรยา ไชยส์ชาติ	ข้าราชการกรมไปรษณีย์ โทรเลข

๕.	นางฉัตรวาทกา	ข้าราชการกรมศึตปากกร
๖.	นายพูน พันธุเกา	๖๖ ๖๖
๗.	นางสาอคต้าย บุญสิงห์	๖๖ ๖๖
๘.	นายจรูญ มตกุด	๖๖ ๖๖
๙.	นายประดังก์ ไชยพรวก	๖๖ ๖๖
๓๐.	นายมานพ ดั่งขมิตร	๖๖ ๖๖
๓๓.	นางสาวเยี่ยม จุฑานนท์	๖๖ ๖๖

ได้พร้อมกันเบ็ดทบนับเงินทิมหาชนบริจากเป็นคะแนนในภาพแบบ
ต่าง ๆ ปรากฏดังต่อไปนี้

ชนิดเงิน	ภาพ ๑	ภาพ ๒	ภาพ ๓	ภาพ ๔	ภาพ ๕	ภาพ ๖	ภาพ ๗	รวม
ธนบัตร ๑ บาท	๗	-	-	-	-	-	-	๗ = ๗.๐๐
เหรียญ ๑ สตางค์	๓	๓	-	-	-	๓	-	๕ = ๓.๒๕
สตางค์สิบ	๓๐๕	๓๒	๓๐	๕	๕๕	๓๗	๓๓	๕๐๕ = ๕๐.๕๐
สตางค์ห้า	๕๗๕	๓๗	๕๓	๒๗	๕๓	๕๕	๒๗	๗๕๖ = ๓๗.๓๐
สตางค์แดง	๒,๕๕๕	๓๕๗	๒๕๕	๓๐๕	๗๓๗	๒๒๕	๓๕๕	๕,๒๕๓ = ๕๒.๕๓
ครึ่งสตางค์	๕๗๐	๗	๒,๓๒๗	๓	๓๕	๓๕๓	๖	๒,๗๗๗ = ๒๗.๖๗ ๒๑๑
รวมกระดาษ	๓,๕๓๒	๒๐๖	๒,๕๒๓	๓๕๓	๘๖๗	๕๗๕	๓๕๖	๗,๓๕๕ = ๗๓.๕๕ ๒๑๑
รวมเงิน	๗๐.๓๕	๕.๗๖ ๑	๓๖.๓๓	๓.๒๕ ๑	๓๗.๒๕	๗.๕๐ ๑	๕.๒๒	๑๕๓.๕๕ ๑

๑๑

เป็นอันว่าภาพที่ ๓ ได้คะแนนสูงสุด เป็นภาพที่จะใช้เป็นหลักใน
การออกแบบสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต่อไป

เงินรายได้จากการตั้งคะแนนนี้ กรมศิลปากรจะส่งเข้ามาสมทบ
ทุนสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในความร่วมมือและกุศลเจตนาที่มหา-
ชนได้บริจาคทรัพย์เป็นคะแนนในเรื่องนี้ และขอท่านผู้บริจาคทรัพย์จงได้
รับความคุ้มครองของพระรัตนตรัยประกอบด้วยจตุพิชพรและอัญญ-
ฉัตตยผลทุกประการเทอญ.

บ้านชินนามอน ปีหนึ่ง

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล ถิ่นเตจกรมพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รบตายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒๕ ธันวาคม แล้ว
 ซึ่งทรงปรารภถึงของโบราณที่เมืองเชียงใหม่ หม่อมฉันได้
 เคยเที่ยวคนเดียว เมืองเชียงใหม่พังตงแม่น้ำโขงสูญไปเสียแล้วตั้งกรุง
 เมือง ได้แต่คอนทียงเหลืออยู่ ไม่เห็นมีอะไรตั้งนอกจากพระเจดีย์
 ตั้งหลายมาทำเป็นชนๆ ดังนั้นจึงจะจำต้องแบบไปจากพระเจดีย์ตะโพน
 วัดจามเทวีเมืองลำพูน สร้างไว้ข้างนอกกำแพงเมืององค์ ๓ มีมอพอกได้
 นอกจากนม แม้วัดร้าง ของโบราณที่ยังเหลือ อยู่ก็ไม่ เห็น แห่งใด ทำด้วย
 ประณีตน่าชม ของที่เรียกเตองตอชื่อเมืองเชียงใหม่แต่พระพุทธรูป มณฑล
 พระหัตถ์ด้วยโลหะและพระเจ้าหัตถ์ด้วยแก้วมรกต เรียกกันว่า "พระเชียง
 แฉ่น" เข้าใจกันว่าบรรดาพระพุทธรูปชุดสำเนาเพชรเป็นพระเชียงแฉ่น
 พระพุทธรูปชุดสำเนาเป็นพระเชียงใหม่ ขอนเกิดแต่พระพุทธรูปสำเนา
 เข้ามารัฐมณฑลพายัพเป็น ๒ ยุค ยุคที่ ๑ มาจากเมืองพม่า ทำแบบ
 พระพุทธรูป ชุด สำเนา เพชรเช่น ขอบ ทำกันใหม่ มีขมิม ประเทศ มาทางหน
 ยุคที่ ๒ เมื่อพวกชาวเมืองที่ไปบวชแปลง ในเมืองตั้งกานาคติพระพุท
 ศาสตร์ตามแบบตั้งกามาสู่ประเทศนี้ ได้แบบพระพุทธรูปชุดสำเนา ขอบ
 ทำกันใหม่ตั้งกาทจปเข้ามา ฟังดังนั้นจึงจะแบบพระชุดสำเนาเพชรมาตั้ง
 ก่อน จะมาในสมัยเมื่อเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีเป็นได้ แบบ
 พระชุดสำเนา มาตั้งต่อภายหลัง จะเป็นในสมัยเมื่อเมืองเชียงใหม่เป็น

ราชานักเป็นได้ แต่พระพุทธรูปในมณฑลพายัพที่ปรากฏอยู่ ดูเป็นแต่
 ด้ช่างชอบแบบอย่างไหนกับน้อยอย่างนั้น ยิ่งกว่านั้น พระองค์ท่านเอง
 ได้เคยทรงสังเกตและครีดีปรารภ ว่าพวกช่างปั้นพระพุทธรูปในมณฑล
 พายัพ ครอบงำให้ชอบดกษณะคอดวงพระพักตร์เป็นต้น อย่างไร ก็ทำแต่
 อย่างนั้นทุกพระองค์คงแต่ขนาดใหญ่โตลงมาจนขนาดเล็กเช่นเดียวกับแบบ
 “ครุฑา” ที่เมืองสุโขทัยหรือที่ลุดจนแบบพระพุทธรูปสร้างในกรุงรัตน-
 โกสินทร์ที่เราเรียกว่า “แม่ลูกอินทแม่ลูกจันท” ก็เป็นเช่นเดียวกัน
 ใช่ว่าพระขัติสมาธิเพชร จะเป็นของสร้างที่เมืองเชียงแสน แต่พระขัติ
 สมาธิราชจะเป็นของสร้างที่เมืองอนนทหาเป็นเช่นนั้นไม่

แต่การสร้างพระพุทธรูปใน มณฑลพายัพ ปรหิตาดอช้อย่างหนึ่ง
 ซึ่งหม่อมฉันยังคิดไม่เห็นจนทุกวันนี้ว่าได้โหดมาจากไหนจึงสร้างพระพุทธร
 รูปหล่อได้มากมาย ในมณฑลพายัพขอแร่ทองแดงก็ไม่มี ขี้แร่
 ดิบก็ไม่มี ความชอบได้ดองปรักษาพวกฝรั่งที่ศึกษาโบราณคดีจน
 แต่พระแก้ว ผดก นมรุ โคเน ว่าได้แก้วมาจาก เมือง ฮุมหน้า ใน ประเทศจีน
 เพราะเทือกแถวผดกต่าง ๆ มีในเมืองนั้น พวกฮ่อคงเอาตงมาขายใน
 มณฑลพายัพแต่เมื่อเมืองเชียงแสนรุ่งเรือง แต่เมืองเชียงแสนอยู่คน
 ทางที่พวกฮ่อมาตง จึงมีพวกช่างที่เมืองเชียงแสนประกอบอาชีพตงยแก้ว
 พระแก้วผดกแล้วจำหน่ายไปยังเมืองอื่น เมืองเชียงแสนจึงเป็นต้นแห่ง
 พระแก้วผดก หม่อมฉันได้สังเกตดูลักษณะพระแก้วผดก คงแต่พระพุทธร
 บุษยรัตนเบพตน์ เห็นถวนท่าตามแบบพระพุทธรูปตั้งกาทางนั้น ขอน

มันผนวกรวมตาของสัตว์โลกจะเป็นไปได้หรือ อย่างที่คิด คุณท่านก็มีได้ทรง
 ถนอมถนอมเตยงได้ตบพระองค์ ก็ต่างต่อไปถึงหลานมดก้นาน ๆ จะได้
 เผ่าท่านสักครึ่งหนึ่ง โฉนจึงพากันจงรักพระองค์ท่านจนถึงอุจฉาภัน ก็เป็น
 ด้วยความรักอันเกิดในสายโลหิตนั้นเองจึงนำเอนด

พระยาอนมาน ๆ เขาคิดจนจวนจะขอหึงพินมหาตไทยจากวิจารณ์
 ของหม่อมฉน บอกมาอย่างหนึ่งดูชอบกตนักหนา เขาว่าชื่อพินเภา
 อัครราชน่าจะเป็น เภาณ์ ภาษาสันสกฤตแปลว่า "วันอังคาร" ถ้าเช่นนั้น
 ชอกเขาจะเบยบจนดด้วยกนกบ พนภาณุ พนจันทร์ พนเภาณ์ และ พินพช
 เรื่องหม่อมฉนไม่เคยคิดเคย ขอให้ทรงพิจารณาด้วย

ทบนงเมื่อนท ๒๕ เจตารายามทง เห็นอกาบาตอย่างประหลาด
 มาก เจตานั้นหม่อมฉนยงนงอยทโคะกินอาหารแต่หันหน้าไปทางข้างบ้าน
 หึงเหตอเชอนงทางข้างซ้ายมอหันหน้าไปทางทะเล ได้ยินเชอออกปาก
 ว่าพินอะไรดั่งว่าจวบราวกับแสงพระจันทร์ผดปกติ ประเดียงชายพิพทช
 ช่งไปกินอาหารเย็นกับเพื่อนชาหดจทจะไปอนเคยดด้วยกัน ณ โสเคตเชียงไฮ
 เดินหน้าเตอตากดบมา บอกว่าได้เห็นอกาบาตอย่างแปลกประหลาด เดิมด
 เป็นแสง รศมี จาววาบ ในท้องฟ้ามาแต่ โทดแล้ว ดันเมฆ ไปสัก หน้อยหนึ่ง
 จง ออกจากเมฆสว่าง โปตนราวกับดวงพระจันทร์เด่นหายไ้ทาง ตะวันออก
 เดียงเหนือ ผดกับผพุงโคทเชอเคยเห็นมาแต่ก่อนมาก

ควรมิดควรแต่จจะโปรด

คัง ๒๖ ๒๕๓๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์จักรา เลขที่ ๗๗

ถนนพระราม ๕ พระนคร

เจตนาธร จักรพันธ์ ผู้พิมพ์โฆษณา

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๕

